

Κ. ΘΕΟΤΟΚΗΣ, Η ΤΙΜΗ ΚΑΙ ΤΟ ΧΡΗΜΑ

Κεφάλαιο Α΄

Σαν καλή νοικοκυρά η σιόρα Επιστήμη η Τρινκούλαινα εσηκώθηκε πρωί πρωί από το κρεβάτι, εφόρεσε μόνο το μεσοφόρι της, έσιαξε λίγο τα μαλλιά της, άνοιξε την πόρτα της κ' εβγήκε μία στιγμή στο λιθόστρωτο καντούνι της. Οι γειτόνοι κοιμούνται ακόμη· κοιτάξε ψηλά το μικρό κομμάτι του ουρανού που ολοένα εφώτιζε κι όπου έλαμπαν ακόμα δύο ή τρία αστέρια, κοιτάξε κιόλας στην άκρη του στενού του δρόμου τη θάλασσα, που απλωνότουσαν ως τα απέναντι βουνά της Στεριάς σταχτιά κ' ήσυχη, κ' εξαναμπήκε πάλι στο σπίτι της για να ανάψει φωτιά στο μικρό μαγειριό της. Είταν γυναίκα μισόκοπη, έως σαράντα πέντε χρονώ, λιγνή και ψηλή, με ζαρωμένο πρόσωπο, με πολλά μαλλιά άσπρα· αλλά τα μάτια της είχαν ζωερά κι ακόμα νέα.

«Θα κάμει ζέστα σήμερα» εσυλλογίστηκε ανοίγοντας το μικρό παράθυρο του μαγειριού. Και βλέποντας πως το φως δεν ήταν ακόμη αρκετό, άναψε μ' ένα σπύρτο το κατάμαυρο λυχνάρι που εκρεμότουσαν από ένα καρφί στον κοκκινωπό και καπνισμένον τοίχο πάνωθεν από την ογνήστρα, έπειτα κοιτάξε τριγύρου, γυρεύοντας με το βλέμμα την κούκουμα του καφέ, έσκυψε κ' επήρε κάρβουνα και τ' άναψε επιδέξια σε λίγες στιγμές στο σιδερένιο φουρνέλο, φυσώντας τα με το στόμα πρώτα και στερνά με το βέντουλο. Και εσυλλογίζότουσαν:

«Έξη στήματα σφυρίδες από τέσσερα φράγκα το στήμα κάνουνε... έξη, κ' έξη, δώδεκα· και δώδεκα, εικοστέσσερα φράγκα· ως το σάββατο μεθαύριο, θα γένουνε άλλα τρία, τρεις ντουζίνες όλα όλα, τριάντα έξη φράγκα· θα πάνε κι αυτά μαζί με τ' άλλα στον κομό, και σα γενούν εκατό του τα δίνω και τα παίρνει στην τράπεζα. Μην τα ιδεί όμως πρώτα ο μεθύστακός μου, γιατί τα παίρνει και τα κάνει σάχη ευτύς στην ταβέρνα! Ωχ, τότε γνοιάζει εκείνονε για τα παιδιά μας, για τσι κοπέλες μας! τα μαυρισμένα μεγαλώνουνε ωστόσο. Να η Ρήνη μου, εγίνηκε, πάει, γυναίκα· αν επρόσμενα από 'φτόνε, αλλίμονό της! Ό,τι εκάμανε τούτα τα μπράτσα, αλλιώς ουδέ ποκάμισο ν' αλλάξουμε δε θα 'χαμε.» Κι αναστέναξε κουνώντας το κεφάλι.

Όλο παίζοντας με το βέντουλο εφώναξε στην κρεβατοκάμαρη: «Ε Ρήνη, τι έπαθες σήμερα! Ασηκώσου, μωρή κοπέλα! Με το νου πλουταίνει η κόρη, με τον ύπνο η ακαμάτρα. Δεν ακούς, ε! Η κάνειεις που δεν ακούς; Ξύπνα, λέω, ξύπνα.» «Ακόμα δεν εχάραξε, μητέρα» αποκρίθηκε από μέσα χασμουριώντας η Ρήνη που ήθελε να πάρει ακόμα ένα γλυκό σουρούπι. «Είναι μεσημέρι» της εφώναξε άσπλαχνα η μάνα της· σήκω! Πρέπει να το πάρεις μάθημα να σηκώνεσαι πρωί· θα πας σε αντρός χέρια, και ανάθεμα δε θέλω να 'χω από τους γαμπρούς μου.»

Ολομεμιάς στο καντούνι ακούστηκε βιαστικό ποδοβολητό. «Τι να 'ναι» έκαμε η νοικοκυρά προσέχοντας. Κι αφήνοντας το βέντουλο εξαναβγήκε στην πόρτα.

Από το γιαλό ανέβαιναν βιαστικά στο καντούνι τρεις άνθρωποι. Ο ένας τους είχαν φορτωμένους μ' ένα βαρύ τσουβάλι που τον έσκυφε· οι άλλοι δύο τον εβοηθούσαν με τα χέρια για να μπορεί να τρέχει. Κι αμέσως η νοικοκυρά εκατάλαβε τι εσυνέβαινε. «Είναι λαθρέμποροι» είπε με το νου της· «θα τους έλαχε κάποιος μπελάς στο δρόμο· πώς λεχομανάνε, οι καημένοι, από το φόβο τους κι από τον κόπο.»

Ωστόσο οι άνθρωποι είχαν ζυγώσει το σπίτι της κυράς Επιστήμης και μπρος στην πόρτα της, καθαυτό στο κατώφλι, εξεβοήθησαν με μιας το σακί. «Γλύτωσέ μας» της είπε ο ένας βιαστικά· «κρούψε το». Τον εγνώρισε ποιος ήταν. «Δε μπορώ, Αντρέα μου, να σε χαρώ» του 'πε γλυκά· «η αρχή μάς υποψιάζεται.»

Μα αυτήν την στιγμή ήρθε σιμά της κ' η θυγατέρα της, ακόμα από τον ύπνο, άντυχη κι αυτή και ξεπλεκη, και επρόβαλε το ξανθό της κεφάλι με τα ρόδινα μάγουλα πάνου από τον ώμο της μάνας της, και της είπε με σπλάχνος: «Θα το αρνηθείς του Αντρέα;» Κι ο Αντρέας ωστόσο αποκρενότουσαν: «Η ώρα βιάζει· μας κυνηγούνε· κάμε ό,τι θέλεις· κατάδωσέ μας, α σου το λέει η καρδιά.» Κι αμέσως με τους συντρόφους του επήρε το φυγί προς τον ανήφορο.

«Εκατάλαβες μπελιάς αμπωνώρα, αμπωνώρα, που να μην είχα σηκωθεί!» είπε η κυρά Επιστήμη σταυρώνοντας ανάποδα τα χέρια της και κοιτάζοντας λυπητερά το τσουβάλι «θέλεις και δε θέλεις πιε γαίδαρε αγιάσμα. Και να σου λέω, μωρή κοπέλα να σηκώνεσαι πρωί!» «Ελα, μάνα» της είπε χαμογελώντας η Ρήνη, «πιάσ' το να το κυλήσουμε μέσα.» Και χωρίς να ειπούν άλλο λόγο τό 'πιασαν και οι δύο με δύναμη και τό 'συραν με προφύλαξη στο σπίτι.

Η Ρήνη έκλεισε την πόρτα, έβγαλε από το πάτωμα, που σ' ένα μέρος ήταν κινητό, δύο τρεις σανίδες, και σε μία στιγμή το σακί έπεφτε μέσα στο κατώγι και το πάτωμα ξαναρχότουσαν στη θέση του, σαν να μην είχε γίνει τίποτα. Μα ο πατέρας τώρα εφώναζε από το κρεβάτι: «Τι κάνετε, μωρές παραδερμένες; θα σας βάλουνε στη φυλακή και μένα μαζί σας, θα πάρεις και τα παιδιά μας στο λαιμό σου.» «Το δικό μου τ' όνομα πάρ' το εσύ γειτόνισσα!» του αποκρίθηκε η κυρά Επιστήμη κάνοντας πως θυμώνει «αφόντις μας εκατέστρεψες, κ' εσπατάλησες ό,τι κι αν είχες στον τζιόγο, στο πιστό και ο Θεός το ξέρεις πού αλλού, τώρα χλιέσαι τα παιδιά μας, μεθούα! Πώς θα βγει το θεόψωμο;» «Μα δε μας λείπει, μωρή γυναίκα» της αποκρίθηκε καθίζοντας στο κρεβάτι και κοιτάζοντας την πόρτα της κάμαρας όπου τώρα η νοικοκυρά εστεκότουσαν τρομερή, παρέτοιμη να μαλλώσει περισσότερο. «Το φέρνεις βλέπεις εσύ κάθε μέρα» του

αποκρίθηκε βάζοντας το γρόθο της στη ζώση. «Πού είσυνα εφές και επρομές και πού θα πας απόψε; Στην ταβέρνα ε; Κι ακόμα έχεις μούτρο και μιλείς!» «Ό,τι λάχει κι απολάχει» της απάντησε δειλά δειλά, θέλοντας να τελειώσει «η ίδια θα 'χεις το φταίξιμο. Μα ας αφήσουμε τώρα τσι κουβέντες, άμε να μου φτιάξεις τον καφέ να πάμε στη δουλειά μας.» «Δε γνοιάζεσαι παρά για την κοιλιά σου» του απάντησε με ημερότερη φωνή· «γιατί νά 'σαι έτσι, καημένε;» Και εξαναγύρισε στο μαγειριό της όπου τώρα τα αθράκια εξεψύχιζαν, και το νερό δεν είχε ζεστάνει.

Μα ένας νέος ποδοβολημός την έφερε πάλι στην πόρτα. «Είναι οι χωροφυλάκοι» είπε με το νου της χωρίς κανένα φόβο «ας πάνε να τσου μιλήσουμε.» «Κιουριά» της εφώναξε ο ένας «μήπους πέρασαν δώθ' νις;» «Ποιοι;» του αποκρίθηκε χχαμογελώντας. «Δεν άκ'σις τίπ'τς; Μας χτ'πήσανι, ανάθιμ' τουν πατέρα τ'ς, του νουματάρχ' και μας 'φ'γαν. Δεν τις είδισ να διαβούνι;» «Εγώ;» απολογήθηκε κάνοντας το σταυρό της «τώρα σηκώθηκα· με βλέπετε που 'μαι άντυτη ακόμα... Μα πιστεύω ν' άκουσα τρεχατά στ' άλλο το καντούνι· πηγαίνετε ιδέστε· πάνε προς τη χώρα, λογιάζω· αν τρέξετε γλήγορα τσου πιαίνεται.»

Οι χωροφύλακες εκοιπάχτηκαν σα να ρωτούσαν ο ένας τη γνώμη του άλλου: «Άμι γύριβε τ'ς τώρα» έκαμε ένας «μας φύγανι, χαλάλ' τ'ς για τούτ' τ'ν φουρά.» «'Αλλοντ'ς, βρε πιδιά, κάτ' κουλνούς' κι για μας, τώρα αντί ξύλου!» Κ' εχαιρέτησαν τη νοικοκυρά πηγαίνοντας αφρόντιστα προς το γιαλό και παίζοντας με τα κομπολογία τους.

Κεφάλαιο Β'

Είχαν περάσει καμπόσες μέρες. Η δουλειά εφαινόταν τελείως ησυχασμένη. Η κυρά Επιστήμη επήγαινε κάθε αυγή στο εργοστάσιο να ράψει σφυριδες, και κάθε βράδι εξαναρχόταν στο σπίτι, φέρνοντας μερικά κολώβια βούρλα για να τα πλέκει η θυγατέρα της, που έπρεπε κιόλας να επιμελείται το σπίτι και να στέρνει τ' άλλα μικρότερα αδέρφια της στο σκολείο· ο άντρας της λίγο ή πολύ εμεθούσε κάθε νύχτα.

Είτανε βράδι· και ξαναρχόταν στο σπίτι της. Εκοίταξε ολόγυρά της τη μικρή κάμαρα που εχρησίμευε για μπασιά, για τραπεζαρία και για σαλόνι, ευχαριστήθηκε πού 'χε βρει όλα τα πράματα ταχτικά στον τόπο τους, κι αφού έβγαλε από το κεφάλι της το μαντήλι και τό 'ριξε σε μία καρέκλα, επήγε στο μαγειριό της. Εκεί η Ρήνη ετοιμάζε το δείπνο. «Πού είναι τα παιδιά;» την ερώτησε. «Θα παίζουνε στο δρόμο.» «Πόσο επήρες το μαρίδι;» «Δύο δεκάρες· τό 'φερε ο Παύλος μας, αφού ασκόλασε.»

Η νοικοκυρά εσαπούνιζε τώρα τα χέρια της, θέλοντας να βοηθήσει τη θυγατέρα της, μα αυτήν τη στιγμή κάποιος την έκραζε απ' όξω. «Έρχομαι αμέσως» αποκρίθηκε ενώ εσφουγγιζόταν· κ' επήγε ν' ανοίξει. Και όταν είδε ποιος είτουν, επρόστασε καλότροπα: «Εσύ είσαι, Αντρέα; Καλησπέρα σου· έλα μέσα.»

Ο Αντρέας την άκουσε. Είτανε άντρας τριάντα χρονώ, μεγάλος, με στήθια πλατιά, με μακριά στριμμένα μουστάκια και με πρόσωπο κόκκινο. Εβαστούσε μεγάλο μαλακό καπέλο στο κεφάλι, είχαν ζωσμένος μ' ένα πλατύ κόκκινο ζωνάρι, κ' εφορούσε τη ρούχινη γιακέτα του ριχτή απάνου στο νώμο. Ο γελές και το καθαρό ποκάμισό του είχαν ξεκούμπωτα, κ' εφαινόταν το στήθι του· οι μανίκες του είχαν ανασκουμπωμένες.

«Καλησπέρα, σιόρα Επιστήμη» της είπε μπαίνοντας μέσα. «Κάθισε» του απολογήθηκε δείχνοντάς του μίαν καρέκλα μπροστά στο τραπέζι και κλειώνοντας την πόρτα. Στο σπίτι εγίνηκε τότες σκοτάδι πες. Αλλά η Επιστήμη άναψε αμέσως μία λάμπα. «Τι απογίνηκε η ζάχαρη;» την ερώτησε με χαμηλή φωνή. «Είναι φυλαμένη» του αποκρίθηκε καθίζοντας απέναντί του. «Τα πράματα ησυχάσανε· απόψε θά 'ρθουμε να την πάρουμε· εξόν α θα τήνε βαστάξεις η αφεντιά σου.» «Μπα, μπα, παιδί μου! Μια δυο λίτρες μοναχά να μου δώσετε γιατί σας εγλύτωσα. Η αρχή δεν παίζει. Μπα, μπα, μπα... Και πάλε, αν εσύφερνε... είδέ σας τη βγάζω στην πόρτα και τήνε παίρνετε. Πόσο την πουλάτε;» «Μισό φράνκο;» «Μπα, μπα! Πάρτε τήνε! Μισό φράνκο πουλιέται ελεύτερα σ' όλα τα μαγαζιά τσ' εξοχής, κ' έρχονται κάθε στιγμή φορτωμένα τ' αμάξια απ' όξω· τρεις δεκάρες είναι πλερωμένη.» «Ούτε ο ναύλος του καΐκιού! Γι' αγάπη σου ας είναι σαράντα πέντε.» «Δε μου πρέπει να βγάλω κ' εγώ δύο τάλαρα; θα την πάρω στη χώρα, θα την πουλήσω λίγη λίγη· στ' αρχοντικά, εκεί που γνωρίζω· θα κινυνέψω, θα κοπιάσω, μπορεί και να πάθω. Ωχ! Καλά που κάθομαι και πέλαγα γυρεύω. Όχι, δεν την παίρνω.» «Ας είναι στα σαράντα· βγάζουμε τα έξοδα.» «Πόση είναι;» «Πενήντα πέντε οκάδες, πάει να πει λίτρες εκατόν πενήντα πέντε· το όλο εξήντα δύο φράνκα.» «Έτσι την έζιασα και γω.» Και λέγοντας αυτά εσηκώθηκε, άνοιξε στην άκρη της κάμαρας ένα συρτάρι του κομού της και τού 'φερε το χρήμα. «Με διάφορο» της είπε παίρνοντας τα χαρτονομίσματα. Κ' έπειτα επρόστεσε σκεπτικός: «Θα σου προσφέρω και μίαν άλλη κουβέντα.» «Μάνα» είπε η Ρήνη ερχόμενη από το μαγειριό, «να πας να φέρεις λάδι.» «Να φύγει πρώτα ο ξένος ο άθρωπος· δεν εμπήκε η ώρα στο σακί.»

Η Ρήνη δεν αποκρίθηκε, αλλά εστάθηκε ορθή στην πόρτα για ν' ακούει τι έλεγαν· κι ο Αντρέας τότες ακούμπησε σοβαρά τους αγκώνες του στο τραπέζι και χαμηλόφωνα ξανάρχισε πάλι: «Οι δουγειές, σιόρα Επιστήμη, μου πήγανε ζαβά. Ο πατέρας μου ο κακομοίρης μου άφηκε χρέγια απλήρωτα· εβάλαμε κι άλλα τώρα που παντρέψαμε την αδρεφή μας· το σπίτι μας είναι υποθηκισμένο· και τα αδρέφια ούτε μου γράφουνε από την ξενιτιά· ως φανεί, δε θέλου να ξέρουνε. Και πρέπει έτσι εγώ μοναχός μου να δουλέψω για να κερδέσω κάτι. Θέλω να πάω στη Στεριά, να φέρω καμπόσα κεφάλια βόδια λαθραία, μόνε μου λείπουναι κάτι λιανά. Η αφεντιά σου ξέρω πως έχεις, δόξοσοθέος! Με τον τόκο σου πάντα, μου δίνεις εκατό τάλαρα για λίγες μέρες.» «Μπα, μπα, μπα! Παιδί μου, και τά 'χω η φλίβερη! Πού να τά 'βρω· ούτε τα μισά, τίποτα, πες·

μ' αυτά που σου 'δωκα έμεινα 'πι ξύλου· κι α δεν πουλήσω τη ζάχαρη, δε ντύνω τα παιδιά μου. Τόνε ξέρεις το νοικοκύρη μου, είναι χαλαστής.» «Άφηστα αυτά, σιόρα Επιστήμη μου, είναι πρόφασες.» «Και πάλε... Μα ο νωματάρχης είδες πως σας κυνηγάει. Άναψε, Ρήνη μου, την άλλη τη λάμπα, είναι σκοτάδι Άδης εδώ μέσα. Α σας πιάσει με τα βόια; πάνε τα τάλαρα. Πού να τα βγάλετε και να μη σας δει· και το ξέρετε, τραμπούκο αυτός δε δέχεται. Δεν έχω, παιδί μου, δεν έχω.» «Άκου εδώ, σιόρα Επιστήμη μου» της απάντησε ακόμα πλιο σιγαλά σα για να μην ακούσει κανένας και κουνώντας ρυθμικά το ζερβί του χέρι και το κεφάλι· «εώ τσι δουγιές μου τσι θέλω σάικες! Έπειτα από 'φτο που μας εσουνέβηκε, επήα στο' Αθάγιας και τσ' είπα: να βγάλετε αυτόν το νωματάρχη αποδώ· δε βοηθάει το κόμμα. Μού 'πε να γράψει τ' αντρός τση στην Ανθήνα. Ίσιαμε να πάει, είπα, νά 'ρθει το γράμμα απόκει θέλουμε καιρό και χασομέρια. Τσ' είπα: τελεγράφησε. Και έτσι επήαμε αμαζί στο τελεγραφείο, και τελεγράφησε τ' αντρός τση του πουργού, και τού 'ρθε αμέσως η μετάθεση. Τώρα έφυγε από το Μασούκι ο νωματάρχης, και για μέρες δε θά 'ναι εδώ ψυχή. Η δουγιιά είναι καλή. Ό,τι ασφάλεια θέλεις σου βάζω.

Η Ρήνη έφερε τη λάμπα, την απίθωσε στο τραπέζι κ' εσταμάτησε για ν' ακούσει και κείνη. Η σιόρα Επιστήμη έμεινε όμως σκεπτική. «Μη σκιαζέσαι» της ξανά 'πε. «Καλά τα καταφέρατε» τού 'πε στο τέλος· «μα...» «Έδος τα, μητέρα, δε θα τα χάσεις» είπε η Ρήνη γλυκά γλυκά, «εσύ κάνεις δουλιές μ' άλλους κι άλλους και από τον Αντρέα να φοβάσαι;» «Η αφεντιά σου να κοπιάσεις να τηγανίσεις και να μη μου ανακατώνεσαι σ' όλα σαν το πετροσέλινο.»

Ο Αντρέας εσήκωσε τότες το κεφάλι, κι άνοιξε όσο μπορούσε τα μάτια του. Πρώτη φορά την έβλεπε τη Ρήνη, γυναίκα καμωμένη. Την ελογάριαζε πάντα κοπέλα μικρή, κι ως τα τότες δεν την είχε προσέξει. Αυτή του χαμογέλασε· και μία φωνή από μέσα του χωρίς να το θέλει τού 'πε: «Καλά θά 'τανε.» Κ' εχαμογέλασε και κείνος. Πρώτα εκατέβασε το βλέφαρο κ' έπειτα το ξανασήκωσε πάλι, και την είδε που εχαμογελούσε ακόμα δροσερά δροσερά, με το καθάριο και τίμιο βλέμμα, παρόμοια σ' ένα κρίνου μπουμπούκι που προσμένει μόνο την αχτίδα του ήλιου για να ανοίξει κατάλευκο και μοσκοβολισμένο. Και ωστόσο απαντώντας στην αθέλητη ιδέα του ερώτησε σκεπτικός τον εαυτό του: «Τι, τι θά 'ταν καλά;»

Κ' εκείνην τη στιγμή η κυρά Επιστήμη τού 'λεγε: «Με συβόλοι α όμως, νοδάρικο, ειδημή τίποτα.» «Βέβαια, βέβαια» απολογήθηκε· «αμή τι, στα φέματα;» Και ξακολουθώντας το στοχασμό του, ενώ του εκάστηκε πως η Ρήνη τον εθάρραινε: «Δε φτάνει» έλεγε μέσα του «πως το σπίτι εξέπεσε τόσο; Ο πατέρας είχε αθρώπους στο καΐκι και εδούλευαν εκείνοι, κι αυτός εκοιμότουνε ήσυχα στο κρεβάτι του, και εκέρδιζε όσο ήθελε· και τώρα αντίς δουλεύουμε οι ίδιοι κυνηγημένοι, και δε βγάνουμε παρά ένα ψωμί φαρμακωμένο και κείνο. Τι θα την κάμεις; Τι θα την κάμεις; Θέλεις να ξεπέσεις ακόμα κι ακόμα και να συμπεθερέψεις μ' αθρώπους τόσο πρόστυχους; Κι ωστόσο η νιότη της Ρήνης ήταν σιμά του, κι αχτιδοβολούσε φαίνεται, γιατί την εγρικούσε σιμά του ως και χωρίς να την κοιτάζει, και εφανταζότουν αθέλητα πως έπαιρνε η νέα την πνοή της, πως ανεβοκατέβαινε το παρθενικό της το στήθι και πως εχτυπούσε η καρδιά της κάτω από το μαρμαρένιο της τον κόρφο· και αθέλητα πάλι εσήκωσε το βλέμμα· και του κάστηκε αυτήν τη στιγμή ομορφότερη ακόμα κ' εκατάλαβε πως το καθάριο της το μάτι τον μάγευε.

«Λοιπόν τα δέκα δώδεκα» ξακολουθούσε η κυρά Επιστήμη. «Τό 'παμε» της αποκρίθηκε χαμογελώντας.

Τώρα και η Ρήνη εγελούσε φχαριστημένη, σα νά 'θελε να πεταχτεί στην πλατιά αγκαλιά του για να χαρεί μαζί του τη χαρά που του προξενούσε. Κι αυτή η ιδέα τής εκεντούσε την περιέργεια και της άναφτε το βλέμμα σα νά 'ταν κ' εκείνη μαγεμένη από την παρουσία του.

Κι ο στοχασμός του αυτόματα πάλι τού 'πε: «Ποιος ξέρει;» «Μα πώς;» έδωσε ο ίδιος απόκριση· «και με ποιον τρόπο;» Ω αν είχε τουλάχιστο λίγα χρηματάκια και αν μπορούσε μ' αυτά να διορθώσει τες δουλιές του και να βγει ασπροπρόσωπος στον κόσμο! Μα τι θά 'δινε η καλή κυρά Επιστήμη; Βέβαια όσο μπορούσε λιγότερα για να της μείνει κάτι για τα γεράματά της· είχε κι άλλα παιδιά κ' έπρεπε να διορίσει κάθε κοπελός της ξεχωριστό το προικιό· θά 'δινε λίγα. Κι η παντρεία ήταν για τον Αντρέα η στερνή του ελπίδα. Και πάλι όμως η καρδιά του τού 'λεγε πως αλλού δε θα βρισκότουν βέβαια παρόμοιο μπουμπούκι που να επρόσμενε μόνο την αχτίδα της αγάπης για να ανοιχτεί κατάλευκο και μοσκοβολισμένο. Κι ωστόσο η κυρά Επιστήμη ακολουθούσε να παζαριάζει: «Πάει να πει να σου δώσω ογδόντα και να μου φέρεις εκατό οπίσω;» «Ναι» της αποκρίθηκε, «τό 'παμε»· κ' εσηκώθηκε να φύγει.

Από κείνη την ημέρα όμως ο Αντρέας εκοίταζε μ' άλλο βλέμμα τη θυγατέρα της, κι όταν την αντάμωνε την εχαιρετούσε χαρούμενος.

Κεφάλαιο Γ'

Κάθε βράδι πολλοί μαστόροι που ασκόλαιναν από το έργο τους ερχόνταν από τη χώρα στο προάστιο: χτιστάδες με τα παλιά ξερά μισοκάπελά τους, τα ρούχα τους, τα ποδήματά τους ασβεστωμένα· μαραγγοί με τες καθημερινές τους φορεσιές· εργάτες από τα διάφορα εργοστάσια σκεπτικοί, λιγνοί, και σαν αλαλιασμένοι από τους κρότους της μηχανής· ξυπόλητοι χαμάληδες, βαρκάρηδες, χωριάτες, κι άλλοι αθρώποι κάθε τέχνης· κ' είχε αυτήν την ώρα ο δρόμος ζωή, γιατί κιόλας επηγαينوερχόνταν πολλά αμάξια και κάρρα της εξοχής και της χώρας. Άλλοι επήγαιναν σπίτι τους, άλλοι στην ταβέρνα για να δειπνήσουν και να ξεφαντώσουν με τους συντρόφους τους.

Κ' η πλιο ακουσμένη στο προάστιο, για το καλό της το κρασί, ήταν η ταβέρνα του Τραγουόδη, ένα μαγαζί στον κεντρικό το δρόμο με τα μάρμαρα της πόρτας και των παραθύρων βαμμένα γαλάζια, που αυτήν την ώρα ήταν κιόλας φωτισμένο μέσα και γιομάτο κόσμο. Δίπλα, σιμά στους σοβαντισμένους τοίχους, ήταν μεγάλα ξύλινα τραπέζια, και από κάθε μέρος των τραπέζιων μακριοί στενοί ξύλινοι μπάγκοι, όπου σιμά σιμά εκαθόνταν οι αθρώποι. Δεξιά, μία συντροφιά από άντρες νέους και μισόκοπους έπινε κρασί κ' ετραγουδούσε· σ' ένα άλλο τραπέζι μερικοί χωριάτες ήσυχα εδειπνούσαν με οικονομία κ' εκουβέντιαζαν δειλά και σιγανά σα να εφοβούνταν τους αθρώπους της χώρας. Μία βαριά μυρωδιά κρασιού, μαγειριού, σκόρδου ωμού, τσιγάρου και αθρώπινου ίδρου εφούντωνε τον αέρα, και καταχνιά εθάμπωνε το φως που ερίχναν λίγα φωτερά κρεμασμένα στους τοίχους.

«Φέρε μας κρασί, δύο καρτούτσα» φώναξε χοντρόφωνα ένας από τη συντροφιά που ετραγουδούσε, και που τότες είχε τελειώσει ένα τραγούδι, σέρνοντας για πολλή ώρα σε διάφορες φωνές την τελευταία νότα. «Μωρέ εφέτος» έκαμε ένας άλλος «είναι κι αυτό τόσο ακριβό, που δε μεθάει πλιο κανένας σ' όλο το νησί.»

Αυτήν τη στιγμή εμπήκε στην ταβέρνα κι ο Αντρέας με δύο συντρόφους του, κ' εκαλησπέρισαν. Και οι δύο ήταν ντυμένοι σαν αυτός με μαλακό μαύρο καπέλο και κόκκινο ζωνάρι, με την γιακέτα ριχτή απάνου στους νώμους. Ο ένας ήταν πλιο νέος από τον Αντρέα, ο άλλος πολύ πλιο ηλικιωμένος, χαμηλότερός του λίγο, δυνατός και κόκκινος, και τού 'μοιαζε στα σουσούμια και στο χρώμα. Εκάθισαν και οι τρεις τους σ' ένα μπάγκο που ήταν ακόμα άδειος κ' εγύρεψαν του ταβερνιάρη κρασί. Εκείνο το βράδι ο Αντρέας ήταν χαρούμενος. Έριξε οπίσω το πλατύ του καπέλο, ανασκούμπωσε τες μανίκες του ποκάμισού του, σα νά 'θελε να δουλέψει, και με τη χοντρή του φωνή, βλέποντας πως όλοι τους εκοίταζαν, είπε: «Μωρέ παιδιά, τώρα που θά 'ρθουνε οι εκλοές, να ψηφίσετε, μωρέ, όλοι τον υπουργό, μωρέ! Αυτός είναι ψωμοδότης για τη φτωχολογιά: μωρέ δρόμους, μωρέ φάμπρικες, μωρέ θέατρα, μωρέ ό,τι πεις σας τα κάνει σσου Κορφούς. Κ' εσάς, μωρέ χωριάτες, θα σας χαρίσει για μία, λέει, το πράμα τσ' αρχόντωνες. Και μη δεν άρχισε; Κόπιασε τώρα, μωρέ άθρωπε, να μην τότε ψηφίσεις· και όχι μονάχα τον ψήφο, μονέ και τσι 'υναίκες σας δόστε του!»

Στην ταβέρνα εγέλασαν όλοι. Φανερά άρεσε η κουβέντα του Αντρέα. Κ' ένας από τους χωριάτες, ένας αδύνατος αξούριστος γεροντούλης, από τους σπάνιους που εφορούσαν ακόμα τη βράκα, αποκρίθηκε: «Εγώ εγνώρισα κυβέρνησης και κυβέρνησης· και την Αγγλία· άφησε εκείνον τον καιρό· οι αρχόντοι εκάνανε ό,τι ηθέλανε. Ε, ο Κωτσαντάς, ο θεός σ'χωρές τονε, κάτι, κάτι· ποιος το αρνιέται· μα καληώρα του, ο τωρινός! Τούτος είναι για τη φτωχολογιά..»

Μα ο ένας από τους συντρόφους του Αντρέα, ο πλιο νέος, τον εσκούντησε με τον αγκώνα, και χαμηλόφωνα τού 'πε: «Ο πεθερός σου!» «Ποιος» ερώτησε ο Αντρέας γελώντας και κοιτάζοντας την πόρτα, όπου τώρα έμπαινε ένας γέροντας, λιγνός, μικρόσωμος, κακοντυμένος, με λίγα γένια στο πρόσωπο και με αχνά βασιλεμένα μάτια. «Μα ο Τρίνκουλος» του αποκρίθηκε ο άλλος· «ο άντρας τση σιόρα-Επιστήμης.» «Άφησε, Αντώνη, να σε χαρώ, τα αστεία» του ξανάπε παίρνοντας σοβαρό ύφος· και εφώναξε του νιόφερτου: «Έλα, έλα, μπάρμπα-Θανάση, έλα να σε κεράσουμε.» Ο τρίτος ο σύντροφος έδειξε πως εστεναχωριότου και ο Αντρέας τον εκοίταξε χαμογελώντας.

«Καλησπέρα, παιδιά» είπε ο γέροντας σιμώνοντας. «Αχ, η σιόρα Επιστήμη, αν αργήσω, θα με φωνάζει όλην τη νύχτα. Έχει καρδιά να μην κλείσει μάτι. Και τώρα που αξιώσανε και τα παιδιά, τση δίνουνε ζωπίσω και κείνα.»

Ωστόσο ο Αντώνης τού 'χε γιομίσει το ποτήρι και με το χέρι τον εκαλούσε να πει. «Ως κ' η Ρήνη;» ερώτησε ο Αντρέας. Ο πλιο γέρος από τους συντρόφους τού 'ριξε μία ματιά και εκούντησε πικρά το κεφάλι. «Στην υγεία σας, παιδιά» είπε ο Τρίνκουλος πιάνοντας το ποτήρι· και αφού το κένωσε, αποκρίθηκε: «Α! Η Ρήνη μου δε λέει λόγο. Μα η σιόρα Επιστήμη όλο τη Ρήνη και τη Ρήνη φέρνει μπροστά, γιατί, λέει, αυτή είναι τώρα, λέει, το μεγαλύτερο θεριό! λέει. Είναι σε ώρα γάμου, και θέλει έξοδα και προικιά και βάσανα. Κ' εγώ, λέει, δε φέρνω τίποτα στο σπίτι. Με αδικοβάνει όμως, γιατί το λίγο που κερδίζω αυτή το φυλάει με τ' άλλα μέσα στον κομό. Κι ο κομός δεν έχει παρά ένα κλειδί και τό 'χει η ίδια το κλειδί. Κ' είναι ωστόσο, μωρέ παιδιά, όλο γκρίνια και παράπονα, πως δεν έχει, πως είναι φτωχεια· κι αντίς, εγώ το ξέρω, τση κάθονται τάλαρα... καμπόσα.» Κ' εγέλασε. «Πολλά, αλήθεια;» ερώτησε ο Αντρέας με περιέργεια. «Μα παιδί μου, δεν τα είδα, δεν ξέρω μήτε το χρώμα τους! Θα ξέρεις καλύτερά μου εσύ. Τσι προάλλες που σου δάνεισε τα εκατό τάλαρα έκαμα εγώ το συμβόλαιο, γιατί έτσι, λέει, το θέλει ο νόμος· μα ούτε τά 'πιακα, ουδέ τα είδα. Τά 'δωκες πίσω, το ξέρω, μα... Και πώς επήε η δουλειά, Αντρέα;» «Με δική μας Κυβέρνηση, ρωτάς; Όπως ήθελε ο Θεός. Εβγάλαμε και μεις το διάφορό μας. Καλά περικάλα. Πιε κι άλλο, μπαρμπα-Θανάση.» «Ε, ας το πιούμε, γι' αγάπη σας... και να φύγω!» Και σα να εθυμότου κάτι που να τό 'χε λησμονήσει, είπε έπειτα από μία στιγμή χαμηλώνοντας τη φωνή: ««Μα είναι τόσο άξια νοικοκυρά! Ευλογία στο σπίτι· τίποτα, δόξα νά 'χει ο Θεός, δε μας λείπει. Με το διάφορο που της έδωκες αποτέλειωσε τα προικιά τση Ρήνης και τση τά 'χει τώρα όλα χαζίρι, ίσιαμε το βελόνι. Τι άλλο να σου κάμει η γυναίκα; Και τσή 'χει και τα τάλαρα που θα πάρει.» «Σαν πόσα» ξαναρώτησε με περιέργεια ο Αντρέας. «Μωρέ είσαι φόρτωμα, μωρέ Αντρέα» του είπε ο πλιο γέρος από τους συντρόφους του· «έτσι, μωρέ, ρωτάνε για τ' αλλουνού το θηλυκό; Τι σε γνοιάζει, μωρέ, ήθελα νά 'ξερα.» «Άφησέ τονε να ρωτάει, μωρέ Σπύρο» είπε ο γέρος· «οι κοπέλες είναι για παντρεία· και είναι καλό

πράμα, λέω, ν' ακούεται που η μία έχει κάτι, γιατί δεν έχουνε κι όλες τάλαρα. Σπάνιες μοναχά. Μα έλα που η σιόρα Επιστήμη δε μου λέει σαν πόσα θα τση δώσει. Α, καλονυχτήστε... Όποιος θα πάρει, λέει, τη θυγατέρα μας, πρέπει να διαλέξει άνθρωπο, κι όχι να προτιμήσει τα όβολα. Καλή σας νύχτα, παιδιά... Μα λογιάζω τση δίνει τρεις εκατοστές... Καλή νύχτα.»

Λέγοντας τα τελευταία λόγια ο γέρος είχε σηκωθεί τέλος και σα φοβισμένος απ' όλα τα σφάλματα πού 'χε κάμει ήθελε τώρα να φύγει. Και στη γέρικη κουρασμένη μορφή του είχαν ζωγραφισμένη η δυσαρέσκεια, γιατί έπρεπε τόσο ενωρίς να τραβηχτεί από την ταβέρνα που την αγαπούσε περισσότερο από το σπίτι του.

«Λίγα» είπε ο Αντρέας, ενώ ο γέρος έφευγε. «Τι θα τση δώσει, μωρέ; Τα μάτια τση;» είπε ο Σπύρος σαν πειραγμένος. Τώρα ο Αντρέας εβάλθηκε να τραγουδάει:

Ανάρια ανάρια να βρεθεί, κάπου και κάπου α λάχει,

Κοπέλα με ξανθά μαλλιά και μαύρα μάτια νά 'χει.

Οι δύο συντρόφοι τού 'καναν ο ένας σιγόντο, ο άλλος αμπάσσο· και στες τελευταίες νότες όλη η ταβέρνα τον εσυνόδεψε σε διάφορες φωνές, βαστώντας στα τελευταία για πολλήν ώρα το ίδιο.

Αλλά σαν ετέλειωσε το τραγούδι ο Αντώνης τού 'πε χαμογελώντας: «Δε στά 'λεγα εγώ, που τήνε θέλεις τη Ρήνη! Και μού 'κανες τον Ιντιάνο, ε; Γιατί ρωτούσες για τα προικιά; Μα μην ακούς το μεθύστακα. Η Τρινκούλαινα είναι γιομάτη τάλαρα· όλο το Μαντούκι το ξέρει και με τέχνη, μπορείς να τση βγάλεις, α θέλεις, πολλά πιλιότερα. Εστάθηκε νοικοκυρά τετραπέρατη. Άλλα τόσα ίσως. Και τι κοπέλα μια φορά! Στο μπόργο, λογαριάζω, άλλη δεν είναι.» «Και πάλε είναι λίγα» αποκρίθηκε ο Αντρέας κακοφανισμένος. «Ακούστε μωρέ παιδιά» είπε με σοβαρό ύφος ο Σπύρος, «μη μελετάτε τα ξένα θηλυκά στην ταβέρνα, μωρέ. Τραουδήστε, αστειευτείτε, μιλήστε πολιτικά, κάμετε ό,τι άλλο θέλετε. Μα αυτά τα πράματα στην μπάντα! Μωρέ, καλή παράκαλη είναι η θυατέρα του Τρίγκουλου, μα είναι, μωρέ, για μας; Για σκεφτείτε το! Από τι σόι κατεβαίνει αυτή και πού εμείς; Και χίγια, μωρέ, να τση 'δινε και πάλε κακά. Πρέπει, α θα παντρευτείς, Αντρέα, να πάρεις από οικοένεια, μωρέ, και να το σηκώσεις απ' όλες τσι μεριές το σπίτι μας. Εγώ τού 'πα, μωρέ Αντώνη, μία κουβέντα, κι α μ' ακούσει εγλύτωσε. Ας μην αφοκράεται τον κόσμο, μωρέ, εγώ του θέλω το καλό του.» «Λες για τη θυγατέρα τση Σάββαινας, μπάρμπα» είπε ο Αντρέας πειραγμένος· «ούτε να...» «Χωριό κι όχι όνομα» απάντησε σοβαρά πάλε ο Σπύρος· «είπαμε στην ταβέρνα, μωρέ, δε γίνονται τέτοιες κουβέντες. Τραουδήστε, μιλήστε, κάμετε ό,τι άλλο θέλετε, είπαμε. Και τά 'χει, μωρέ, αυτή τα χίγια που χρειάζονται· κ' είναι από σπίτι. Τι μπαίνει, μωρέ, που ο κόσμος τήνε κακολοάει. Ας λέει. Δεν πάει να λέει; Σαν τήνε πάρεις, μωρέ, τα φράξεις όλα τα στόματα. Η ζήγεια τότε κάνει, μωρέ, να μιλεί τον κόσμο. Πώς λέει ο μύθος; Η ζήγεια νά 'τανε ψώρα...» «Θα την είχεν όλη η χώρα» αποτέλειωσε γελώντας ο Αντώνης κ' εβάλθηκε να τραγουδάει:

Κακά τα χίλια πέρπερα κ' η κακοειδή γυναίκα,

Τα χίλια πέρπερα πετούν κ' η κακοειδή απομένει.

Όλη η ταβέρνα εγέλασε ανοιχτόκαρδα.

«Μα, μπάρμπα» είπε ο Αντρέας απαντώντας: «λογιάζω δε θα γένει τίποτα· και θα φοφήσω σαν έρθει η ώρα μου, ανύπαντρος κι άκλερος.» «Ακόμα είσαι παιδί, μωρέ· τι ξέρεις τι θα σου πιτύχει» του αποκρίθηκε ο Σπύρος. «Μα ξέρω τι έχω να κάμω» είπε ο Αντρέας. «Τώρα πόβρηκα την αποχή και το καταβόδιο, θα δουλέψω στα γερά, μα τον Άγιο. Κι αν πάμε έτσι μπροστά, σε κά 'να δύο χρόνια ξεχρεώνω και διορθώνω τα πράματά μου. Πού να καρτερώ από προίκες! Μόνο να μην πέσει η κυβέρνηση και μας βγούνε όλα ξυνά!» Κ' εφώναξε: «Ε μωρέ παιδιά, δε θα τονέ ψηφίσετε τον υπουργό;» «Και εδώ να τότε ψηφίσουμε» είπε ένας μάστορας που έπινε ορθός ένα κρασί, «τίποτα δεν κάνει. Για πες μου, τι θα κάμουνε οι άλλες οι επαρχίες. Εδώ ας τσου πάρει και τσ' οχτώ· η χωριατιά είναι μαζί του· αμή αλλού; Σας το δίνω γραφτό, η Κυβέρνηση είναι πεσμένη.» «Το ξέρουμε» του αποκρίθηκε ο Αντρέας «που δεν ανήκεις στο κόμμα, γιατί δεν έφασες όσα ήθελες από την εργολαβία του θεάτρου· μα το χατήρι δε θα σου γένει.»

Ο άλλος εκοίταξε ολόγυρά του, και αφού εκατάλαβε πως κανένας δεν ήταν με το μέρος του δεν απάντησε. «Τι να σας πω» ξακολούθησε ο Αντρέας, μιλώντας χαμηλόφωνα στους συντρόφους του, «α γένει αυτό που κράζει τούτος ο κόρακας, τότες βέβαια δε μένει άλλο παρά η παντρεία. Σε δύο μήνες τα χρέγια δε βγαίνουνε. Ε μπάρμπα, τά 'χει τα χίλια αυτή που λές;» «Και περισσότερα» του αποκρίθηκε χαρούμενος. «Εγώ, μωρέ, σου τα καταφέρνω όπως θέλει ο Θεός· και θα με συγχωράς μια μέρα, μωρέ παιδί.» «Μα έχει κάτι μάτια η άλλη!» είπε πάλε ο Αντρέας κουνώντας το κεφάλι του. «Α! Η Ρήνη του Τρίγκουλου, ε;» είπε ο Αντώνης πίνοντας μια γουλιά κρασί και χτυπώντας τα χείλη του. «Μες στην καρδιά μπήγεται το βλέμμα τση. Και ανάκουστη, και αμελέτητη και δουλεύτρα. Ω νά 'μωνα ελεύτερος!» «Θα την έπαιρνα, μα τον Άγιο» είπε ο Αντρέας σηκώνοντας το καπέλο του, «μα τι να σου κάμω. Είναι βλέπεις τα όβολα. Για την οικοένεια τόσο τόσο δε θα μ' έγνοιάζε. Ως και οι αρχόντοι παίρνουνε τσι δούλες τσου και χειρότερες. Κάποιος δεν επήρε μία δημόσια από το δρόμο, και τώρα κάνει και βίζιτες μαζί τση, κι αυτή πάει σ' όλα τ' αρχοντικά, και την έχει στα μεταξωτά ντυμένη; Εμέ, μπάρμπα, η Ρήνη, να ζεις, ντροπή δε θα μού 'φερνε.» «Πάρτηνε Αντρέα» είπε ο Αντώνης· «αυτή είναι γυναίκα για το σπίτι σου.» «Τι του λες, μωρέ» είπε ο μπάρμπα· «αυτή για εμάς δεν είναι δεν έχει παράδες! Εγώ τού 'πα τι έχει να κάμει.» «Να τση 'δινε μοναχά η Επιστήμη τα χίλια, κ' ήβλεπες!» είπε ο Αντώνης. «Α δεν είτανε» είπε ο Αντρέας «το σπίτι μου σ' αυτή την περίληψη, και τίποτα να

μην είχε, παρά μονάχα ό,τι φορεί στην καθημερινή, την έπαιρνα, γιατί έχει ξανθά μαλλιά και κάτι μάτια!... και κοιτάζει τόσο αθώα, τόσο γλυκά! Τώρα το κατάλαβα πού 'ναι όμορφη. Έγινε μία κοπελιάρα! Εξεσπούρδισε με μίας. Ούτε η χώρα δεν έχει μίαν όμοιαν. Μα τι κάνουν τα τάλαρα, ανάθεμά τα κι όπου τα ανάδειξε!» «Το λες γιατί δεν έχεις» τού 'πε πονηρά ο μπάρμπα σουφρώνοντας το μέτωπο. «Πάρε, μωρέ, αυτήν που σου λέω εγώ, και βλέπεις α δεν τα βλοήσεις. Ζωή χαρισάμενη, μωρέ. Τάλαρα, μου λες; Αυτά είναι οι θεοί σε τούτην τη γη! Φάε αγάπη, μωρέ!» Κ' έκαμε με το χέρι του το βιολί απάνου στην κοιλιά του. «Μα ψηλά τη γούνα σου, Αντρέα, κοίταξε μη σου την κολλήσουνε, μωρέ, και δεν έχεις ξεμπερδεμούς. Μην παραπερνάς το καντούνι τση. Μου λένε πως τση μιλείς κιόλας.» «Παιδοπούλα την ε γνώρισα και να μην τση μιλώ; Γιατί;» «Γιατί εγίνηκε γυναίκα», του αποκρίθηκε ο μπάρμπα με σοβαρό ύφος.

Στην ταβέρνα τώρα οι χωριάτες είχαν φύγει. Κι από να άλλο τραπέζι αντήχησε από πολλά στόματα ένα άλλο τραγούδι:

Σαν απεθάνω θάψε με δω μέσα στην ταβέρνα
να με πατεί η ταβερναριά κ' η κόρη που μ' εκέρνα.

Στο τέλος του τραγουδιού όλη η ταβέρνα εγέλασε. Ο κόσμος είχε πληθύνει. Ο μικρός ξυπόλητος δούλος δεν επρόφτανε να πλένει τα ποτήρια, κάποιοι κρασισμένοι εφώναζαν περσότερο. Και η κουβέντα είταν γενικιά. Εμιλούσαν για τα καράβια, για τα παπόρια που ερχόνταν φορτωμένα κάρβουνα και που εφόρτωναν τα λάδια του νησιού· εμιλούσαν για τα παζάρια του λαδιού που εκείνην τη χρονιά είχαν βασταχτεί ακριβά πολύ, για τα χρήματα που έμπαιναν στον τόπο· εμιλούσαν για τους φόρους που έβαζε η Κυβέρνηση, κάθε Κυβέρνηση, ετοιμάζοντας πόλεμο, για να στέρνει του τόπου τα πλούτη, τον ιδρο του εργάτη, σε ξένα πουγγιά, των πλουσίων της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ιταλίας, και κάπου κάπου αντίσκοφτε την ομιλία ένα αρμονικό τραγούδι, σαν τούτο:

Κορίτσι δεν αγάπησε ποτέ με τον παρά μου
παρά με το τραγούδι μου και με τον ταμπουρά μου.

Κεφάλαιο Δ΄

Μια Κυριακή τ' απόγιομα η σίορα Επιστήμη η Τρινκούλαινα εκαθότου, όπως εσυνήθιζε κάθε γιορτή, μ' άλλες νοικοκυρές στη μικρή πλατεία του προαστίου. Η κάθε μία είχε φέρει το σκαμνί της από το σπίτι της, κ' είταν όλες καθισμένες στην αράδα στην άκρη του δρόμου, μπρος στα σπία. Μπροστά τους, η θάλασσα ήσυχη και μπλάβα, απλωμένη ως τα βουνά της Στεριάς που είταν εκείνην την ώρα καταχνιασμένα ακόμα από το θερμό λιοπύρι. Σ' ένα μέρος κατηφορητό στο γιαλό, δύο μαόνες, η μία άφτιαστη ακόμα, η άλλη κοντοτελειωμένη, επρόσμεναν τους μαστόρους, που την άλλη μέρα το πρωί θα ξανάπιαναν το έργο τους. Πάνου σ' ένα τεντωμένο σκοινί εστέγγωναν τα μαύρα δίχτυα. Ένας αέρας ζεστός έμπαινε από τη θάλασσα και η κάψα είταν ακόμα πολύ δυνατή. Του προαστίου τα κορίτσια εσεργιάνιζαν, μπουλούκια μπουλούκια, στη μεγάλη τη ρούγα, όλα χωρίς γιάδεμα στο κεφάλι, καλά χτενισμένα, μ' άσπρες ποδιές, μ' ένα δύο γαρούφαλα ή ρόδα στον κόρφο, μιλώντας και γελώντας δυνατά αναμεταξύ τους, ρίχνοντας κάπου κάπου ματιές προς το πλάι, όπου ορθοί, ακουμπημένοι στους τοίχους των σπιτιών, οι νέοι, κυριακάτικα ντυμένοι, τα κοίταζαν ένα ένα. Οι νοικοκυρές τα καμάρωναν, και ολοένα εκουβέντιαζαν αναμεταξύ τους.

«Καλή τύχη εβρήκε» έλεγε η σίορα Επιστήμη, «η θυγατέρα του παπά μας· φτωχούλα η καημένη. Μα αυτός στέκεται καλά.» «Τι να σ' ορίσω» της αποκρίθηκε μία μισόκοπη ασπροντυμένη παχιά γυναίκα, «καλός και περίφημος ο νέος, μα θαλασσινός, να σε χαρώ, σίορα Επιστήμη. Το ψωμί τση θάλασσας έχει φαρμάκια.» «Όσotόσο» έκαμε μία ξυλαγγερνή γρια, άσκημη, που εφορούσε μαύρα, «ο παπάς την επάντρεψε· μαγάρι κ' οι δικές μας έτσι· κι όποιου καλό μας θέλει.»

Αυτήν τη στιγμή επέρασε γοργά από μπροστά τους ένα μεγάλο αυτοκίνητο, λαλώντας, αφήνοντας οπίσω έναν κάκοσμο καπνό. «Διάολος σσι τρουμπέτες σας» είπε μία άλλη νοικοκυρά ως πενήντα χρονώ πού 'χε καλοχτενισμένα τα μαύρα της μαλλιά και που εκρατούσε τα παχιά της χέρια σταυρωμένα απάνου στον κόρφο της· «τώρα εβγήκανε κι αυτές οι μηχανές για να σκιάζουνε την καημένη τη φτώχεια! Ω αυτοί οι πλούσιοι! Τά 'χουνε όλα.» Και με το χέρι της εφοβέρισε το αυτοκίνητο που δεν εφαινότου. «Έτσι έκαμε ο Θεός τον κόσμο του» είπε χαμογελώντας η κυρά Επιστήμη, «κ' εμείς οι φτωχοί θα ζήσουμε με τσι πλούσιοι.» «Καλά λέει» είπαν αμέσως δύο τρεις προεστές επαινώντας της. «Ο βρώμας» ξαναείπε η νοικοκυρά που εμισούσε τους πλουσίους, «ό,τι κάνει ο Κάιζες, θέλει να το κάνει και του λόγου του! Μας ήφερε τώρα κι όμοιες τρουμπέτες, για να τότε παίρνει ο κόσμος για τον Κάιζε. Κακό του καιρό! Τι να σου κάμω, σαν η Κυβέρνηση του ριχτεί στο βρωμόστομό του τα ναπολεόνια με το φτυάρι, το ξέρω και γω που επλούτησε. Δέκα χρόνια οπίσω είτανε κι αυτός μικρός άνθρωπος.» Και εκούνησε βεβαιώνοντας το κεφάλι. «Μην παραμιλείς, σίορα Χριστίνα» είπε σοβαρά η Επιστήμη, «είναι ψωμοδότης του φτωχού· εκατό γυναίκες και κοπέλες κ' εκατό άντρες ζούνε από τα χέρια του.» «Χα, χα» εγέλασε η άλλη με κακία, «θέλεις να πεις τότε πλουταίνουνε, ε; Μα προχτές, σ' Αλεύκι, επλάκωσε μία προβατίνα και θά 'βρισκε το μπελιά του· μα φτηνά πάλε τη γλύτωσε.» «Ωχ, αφήστε αυτές τσι κουβέντες που δεν είναι χριστιανικές» είπε κάποια. «Πράμα κοπέλα πόχεις, σίορα Χριστίνα» είπε η κυρά Επιστήμη, δείχνοντας με το δάχτυλο ένα κορίτσι που εδιάβαινε

με τες φιλενάδες του. «Αδύνατο μέρος το καημένο! Φτωχούλα. Και η Ρήνη σου, κυρά Επιστήμη, ακόμα σπίτι; Γιατί δεν εβγήκε;» «Όπου κι αν είναι θα τήνε ιδούμε. Εσυγυριζόντανε από τώρα.»

Δύο αμάξια καταφορτωμένα σακιά, κανίστρια, λάχανα, αθρώπους, με κατακουρασμένα λιγνά και και κακοσυγυρισμένα άλογα, εδιάβαιναν εκείνην τη στιγμή σηκώνοντας ένα σύγνεφο σκόνη. «Μας επνίζανε» είπε φτυώντας η νοικοκυρά που εμισούσε τους πλουσίους. «Είναι τα αμάξια τα Αγυριώτικα που πάνε στα χωριά. Τώρα κάθε χωριό έχει και την άμαξά του.» «Ποιος εΐτανε ο άρχοντας που εΐτανε μέσα;» ερώτησε κάποια. «Εγώ τότε ξέρω» είπε η κυρά Χριστίνα με πείσμα· «είναι αυτός από το Λευκοράκι· εκεί τά 'χει όλα δικά του: χτήματα, άντρες, γυναίκες, κοπέλες! Τώρα και τα χωριά καταντήσανε χειρότερα από τη χώρα: πορνοστάσια! Τι να κάμουνε οι δυστυχημένοι οι χωριάτες· α δεν υποταχτούνε, ψοφάνε τση πείνας.» «Πάλε τα ίδια η σιόρα Χριστίνα» είπε η Επιστήμη· «αφήστε τα αυτά. Άφησε τον κόσμο να πάει στη δουλειά του.» «Ήρθε η Ρήνη σου;» «Δεν τη γλέπω.» «Να ζήσεις, σιόρα Επιστήμη, κάτι καλό ακούσαμε· είναι αλήθεια;» «Τι;» «Μα κάτι για τον Αντρέα τον Ξη.» «Α, εμείς είμαστε» είπε η κυρά Επιστήμη κλειώνοντας τα μάτια, «μικροί αθρώποι, κι αυτός από οικογένεια. Πού ν' απλώσουμε τόσο ψηλά. Και πάλε, αν τση το γράφει η τύχη της...» «Δίκιο! Δίκιο!» είπαν πολλές. «Μα τι νέος!» «Κρίμας» είπε η νοικοκυρά που εμισούσε τους πλουσίους, «που εφτωχύνανε τώρα κομμάτι κι αυτοί οι Ξήδες. Μα είναι αθρώποι που δε χάνονται. Έχουνε τόσες γνώρες! Μονάχα, κοίταξέ σου καλά, σιόρα Επιστήμη μη... μη σας γελάσει. Τά 'καμε τα ίδια κι ο μαγαρισμένος ο πατέρας του· και εκακομοίριασε, ανάθεμά το, μία δύο εδώ στο μπόργο.» «Τά 'καμε εκεί που του περνούσε! Μα ξέρεις τι κοπέλα είναι η Ρήνη μου;» «Το μήλο πού θα πέσει;» είπε κάποια. «Αποκάτου από τη μηλιά» αποτελειωσε μία άλλη. «Ούτε για όλο το βιος των Κορφώνε, μάτια μου, δεν το κάνει» είπε μία τρίτη. «Γι' αυτό και γω αφήνω» είπε με υπερηφάνεια η Επιστήμη· «παιδί δικό μας είναι, από δω από το μπόργο. Καμία φορά κουβεντιάζουνε και τσ' αφήνω. Τα λόγια ξέρεις μπότα δεν κάνουνε. Μοναχά στο δρόμο όμως. Δε θέλω να τση κόψω την τύχη τση, αν τση γράφει να τότε πάρει.» «Καλώς τα κουβεντιάζετε, νοικοκυρές» είπε μία μισόκοπη συμπαθητική γυναίκα που ήρθε με την καρέκλα της κ' εντρυμώθηκε ανάμεσα στες άλλες. «Ε, για τη Ρήνη μιλείται; το ξέρει λοιπόν η σιόρα Επιστήμη;» «Να ξέρω τι, Κωνσταντίνα;» είπε με σοβαρό ύφος. «Τό 'χει κρουφό καμάρι» είπε η νοικοκυρά που εμισούσε τους πλουσίους· «είναι, πες, όλα τελειωμένα· γι' αυτό και δεν τη γνοιάζει.» «Χαρά σ' εσάς» είπε η νιόφερτη. «Από τη γειτονιά μας έρχομαι. Εκουβεντιάζανε τα παιδιά πολλήωρα στο δρόμο και δεν εσκιαζόντανε που τα βλέπαμε. Μα τι να σου πω, είναι κομμάτι σαν άπρεπο... τον έμπασε τώρα μέσα.»

Η κυρά Επιστήμη ανατινάχτηκε με μιας κ' εβρέθηκε ορθή. «Τι λες, Κωνσταντίνα» είπε πασκίζοντας να φαίνεται ήσυχη· «μπα, μπα, η Ρήνη μου αυτό το πράμα! Θα τον έκραξε μέσα ο γέροντάς μου· τον άφηκα στο κρεβάτι· μου 'χε πει πως δε θά 'φευγε παρά το βράδι.»

Μα τα λόγια της δεν τα πίστευε ούτε η ίδια· ο νους της εδούλευε αλλιώς: «Χάλευε πού είναι αυτός ο μεθύστακας. Κυριακή και να μείνει σπίτι. Μα κι αυτή η Ρήνη να τότε μπάσει μέσα! Δεν ήξερε που ο κόσμος έχει μάτια για να βλέπει;» Και δυνατά ξακολούθησε: «Πάω να δω τι γίνεται· θα σας τήνε φέρω εδώ τη Ρήνη να σας πει η ίδια τι εστάθηκε. Μυστικά η κοπέλα μου δεν έχει, ούτε ψεγάδι κανένα.» Οι γυναίκες εχαμογέλασαν. Ένα άλλο αυτοκίνητο εδιάβηκε μ' όλη του τη γληγοράδα και η κυρά Χριστίνα ξανάρχισε την καταλαλιά της. Βιαστικιά η Επιστήμη επήγαινε τώρα σπίτι της.

Κι όταν έφτασε εΐδε πως όλα εΐταν αλήθεια. Η γειτόνισσα εΐχε πει την αλήθεια. Ναι η πόρτα του σπιτιού δεν εΐταν κλεισμένη, μα στην μπασιά, που εχρησίμευε για τραπεζαρία και για σαλόνι, όπου κιόλας εΐταν ο περίφημος κομός, ο Αντρέας και η θυγατέρα της, ορθοί και οι δύο και γιορτιάτικα ντυμένοι, εκουβέντιαζαν χαμογελώντας ο ένας τ' άλλου. Και η Επιστήμη, που ερχότου με χτυποκάρδι στο σπίτι της, έμεινε μία στιγμή στο δρόμο και τους επαρατήρησε. Και ενώ από ένα μέρος γρικούσε μίαν άγρια στεναχώρια να της σφίγγει την τίμια καρδιά της, και ενώ κρύος ίδρος ντροπής τής περιβρεχε τα χέρια και το μέτωπο, εκείνην τη στιγμή τής εκάστηκε ακόμα πλιο ωραία η θυγατέρα της, σ' άνθι της νιότης, κι άλλο τόσο ωραίος κι ο Αντρέας και σαν καμωμένος για νά 'ναι το ταίρι της κόρης της. Κ' η μάνα εΐπε αθέλητα με το νου της: «Ω να την έπαιρνε.» Και η σκέψη της αποτελειωσε το λόγο που της έβγαινε μέσα από τα βάθη της καρδιάς της: «Θα εκλειούσαν έτσι κι όλα τα στόματα! Να μην είναι σπίτι αυτός ο μεθύστακας! Τι ξαφόρμιση νά 'βρω τώρα για την υπόληψή μας;» Κι όρμησε στο σπίτι κ' έκλεισε με το συρτάρι την πόρτα.

Κάμποσες στιγμές εμείναν και οι τρεις τους ακίνητοι, άλαλοι, στατικοί, μη ξέροντας κανέναν τι έπρεπε να κάμει. Η Ρήνη εΐχε αχνίσει από τη ντροπή κι από το φόβο κ' εΐταν παρέτοιμη να λιγοθυμήσει, παρόμοια σ' ένα αχνόθωρο λουλούδι που μαραίνεται πριν ξεμπουμπουκιάσει. Ο Αντρέας έκανε τον αδιάφορο, μα η καρδιά του του εσάλευε το σπήθι· η μάνα δεν ήξερε αν έπρεπε να χτυπήσει το κεφάλι της και να κλάψει, αν έπρεπε να φωνάζει και να βρίσει, αν έπρεπε να μιλήσει καλότροπα και να διορθώσει, αν ημπόρειε, τη συφορά. «Τι εΐχαν κάμει ολομόναχοι τόσην ώρα; Και πόση ώρα τον εΐχε μέσα;» Τέλος αποφάσισε να μιλήσει. Η Ρήνη αναστέναξε.

«Αντρέα» εΐπε με σιγαλή μα σταθερή φωνή. «εβάρθηκες να ντροπιάσεις το φτωχικό μου;» «Ω μάνα» εΐπε η Ρήνη ξεσπώντας σε δάκρυα, «ω μάνα!» «Όχι» εΐπε ο Αντρέας γενόμενος πλιο κόκκινος. «Δεν εσκέφτηκες» ξακολούθησε πικρά, «πως είμαστε φτωχοί αθρώποι, αδύνατο μέρος, πως δεν έχουμε παρά του

θεού την ολπίδα και την υπόληψή μας, και το μοναχό αποκούμπη τη φαμίλιας μου δεν είμαι παρά εγώ, μία καημένη γυναίκα, σαν έρμη, γιατί τον άντρα πόχω είναι σα να μην τον είχα; Κ' εβάλθηκε να κλαίει. «Ω μάνα!» ξανάπε αναστενάζοντας η Ρήνη, «θα σου πει· η καρδιά του είναι χρυσή· δεν ακταδέχεται την ατιμία.» «Γιατί τον έμπασες μέσα; Γιατί ήρθες μέσα, Αντρέα; Η γειτόνισσα στο φόρο το βουκινίζει· κ' έχει δικιο· ποιος θα τήνε πάρει τη δυστυχισμένη τώρα που της έκαμες αυτό το κακό;» «Άκου» είπε ο Αντρέας πειραγμένος, «όλο το μπόργκο μ' εγνωρίσε τίμιονε, και η ίδια με ξέρεις. Τι να σου κάμω; Η αγάπη δεν παίρνει το θέλημα τω γονιώνε· γεννιέται μοναχή τση. Τη Ρήνη σου εγώ τήνε παίρνω.» «Δε μένει άλλο» είπε η μάνα μ' έναν αναστεναγμό παρηγορητικό, «έτσι μόνο θα γλυτωθεί η τιμή μας.» «Α θέλεις» ξανάπε αδιάφορα ο Αντρέας «φέρε και τώρα τον παπά και το νούνο για να τελειώσει. Μα, σιόρα Επιστήμη, ξέρεις την περιλήψη του σπιτιού μου. Ο κακομοίρης ο πατέρας μου μ' άφηκε χρέγια που ολοένα τα πλερώνω· τι να πρωτοκάμω μ' αυτά τα μπράτσα; Σκίσε μου την καρδιά μέσα θά 'βρεις τη Ρήνη σου. Την αγαπάω από κείνο το βράδι· τα μάτια της μ' εκάψανε. Μα πώς να τήνε ζήσω, πώς να κουναρήσω παιδιά;» «Αυτό συλλογιέσαι! Και δε βοηθάει ο θεός; Δουλευταδες και οι δύο, ποιόνε έχετε ανάγκη;» «Όχι, σιόρα Επιστήμη· θα ξεπέσει κι άλλο το σπίτι μου· θα μου το πουλήσουνε, θα ντροπιαστώ στον κόσμο!» «Δουλευταδες και οι δύο, ποιόνε έχουμε ανάγκη;» είπε τώρα η Ρήνη ανάμεσα στα δάκρυά της, «και σ' ένα καλύβι, με την αγάπη μας, θα ξαλλάζαμε τη ζωή μας και για όλο το βιος του κόσμου;» «Θέλω νά 'σαι σαν κυρά στα χέρια μου· δε σε παίρνω στην κακομοιριά. Τι δίνεις, κυρά Επιστήμη;» «Τον άνθρωπό μου» αποκρίθηκε με περηφάνεια σφουγγίζοντας τα μάτια της, «και την ευχή μου! Γιατί δεν πράξεις σαν τίμιος άντρας που είσαι; Την αγαπάς; Πάρ' τήνε. Ο θεός βοηθός. Φτωχοί άνθρωποι είμαστε· τό 'ξερες!» «Χωρίς τίποτα;» ερώτησε στενοχωρημένος. «Την επείραξες! Κ' είναι αδύνατο μέρος η δύστυχη. Τρεις εκατοστές έχει κι όχι άλλα.» «Σαν τίποτα» είπε σταυρώνοντας τα χέρια· «τι να πρωτοκάμω;» «Την επείραξες» του ξανάπε η μάνα αφωμένη· «αν είσαι τιμημένος δείχ' το· ειδή την έχεις στο λαιμό σου!» «Δος μου έξη να λευτερώσω κάνε το σπίτι μου. Ανάθεμά τα τα τάλαρα!» «Ω dos τα μάνα!» είπε τότες κλαίοντας η Ρήνη και σηκώνοντας προς τη μάνα τα χέρια της· «μ' αυτά θ' αγοράσεις την ευτυχία μου. Όσοι άντρες κι αν είναι στον κόσμο, ούτε και βασιλόπουλα, δε θα μ' αγαπήσει κανένας σαν τον Αντρέα· ούτε και γω!» «Τι λες;» της αποκρίθηκε, ρίχνοντάς της μία σκληρή ματιά. «Εσύ έσφαλες· κ' εγώ ν' αδικήσω τ' αδέρφια σου τ' άλλα; Δύο θεριά αζαίνουνε ολοένα κατόπι σου και τ' αρσενικό μένει στο δρόμο. Τι άλλο να κάμω για σας; ό,τι μπορούσα δεν τό 'καμα; Δεν έχω άλλα!» «Έτσι είναι αδύνατο» είπε ο Αντρέας κ' εδάκρυε.

Μα τότες η κυρά Επιστήμη εθύμωσε. Εσήκωσε ψηλά το χέρι της, και αχνή και με σπίθες στα μάτια τού 'πε: «Έτσι είτανε από την αρχή του το σπίτι σου· έτσι! Κ' εχαλάστηκε κατά πώς τού 'πρεπε. Και συ ακολουθάς το παράδειμα. Ω καταραμένε, τι σου χρωστούσα να πειράξεις την ησυχία του σπιτιού μου, την καλύτερη κοπέλα του μπόργκου, ω που να πιαίνεις χρυσάφι και να γένεται χώμα!» «Μην καταριέσαι» είπε χτυπώντας φοβισμένη τα στήθια της η κόρη· «δεν τό 'θελε έτσι, μάνα· μ' αγαπάει· dos τα, dos τα!» «Και συ» της είπε ακολουθώντας με οργή, «αφού εγίνηκες όπως εγίνηκες, κ' έχασες, ανέμουαλη, την καημένη σου τη νιότη! Σύρε, κακομοίρα μου, κουρέψου σε κανένα μοναστήρι! Ωχ, τι να σε κάμω!» Κ' έπεσε σε μια καρέκλα κ' έκρουσε το τίμιο πρόσωπό της στα χέρια της και εβάλθηκε να κλαίει πικρά πικρά χωρίς να φωνάζει

Εκλαίγαν και οι τρεις τους. «Ω!» έκαμε δειλά δειλά η Ρήνη, κοιτάζοντας τον Αντρέα με μάτια δακρυσιμένα και περιπλέκοντας τα δάχτυλά της· «δουλευταδες και οι δύο ποιόνε έχουμε ανάγκη;» «Δε μπορώ» ξανάπε ο νέος με πόνο· «αύριο θά 'μαστε στο δρόμο· δε σε παίρνω στη φτώχεια και στην καταφρόνια.»

Καμπόση ώρα μεΐναν πάλε σιωπηλοί και οι τρεις. Η κάμαρα εσκοτεινίαζε τώρα, γιατί ο ήλιος είχε καθίσει· και δεν ακουότουν τίποτα άλλο παρά ο κουφός ανασασμός της νοκοκυράς που δεν εσάλευε. Κανένας εκείνο το βράδυ δεν εσκεφτότουν ν' ανάψει το φως.

Και τώρα είταν η Ρήνη που εθύμωνε και που απελπισμένη επαναστατούσε: «Εσύ, μάνα» είπε βραχνά, «κι όχι ο Αντρέας, εσύ με παίρνεις στο λαιμό σου για λίγα λεφτά! Έχεις και δεν τα δίνεις. Και δέκα και δώδεκα εκατοστές έχεις, το ξέρω εγώ· και κάνεις δουλειές κάθε μέρα, και τ' αβγατίζεις τα τάλαρά σου. Και τώρα... και τώρα θέλεις να με κλείσεις σε μοναστήρι, εμένανε που σ' εδούλεψα, που τά 'βγαλα η ίδια τα προικιά μου με τον κόπο μου, για νά 'χουνε τ' άλλα σου τα παιδιά περσότερα. Ω μάνα! Ω μάνα!» «Τρεις εκατοστές είναι οι δικές σου» της αποκρίθηκε με βραχνή φωνή χωρίς να σηκώσει το κεφάλι. «Θα σε πάρω» της είπε στ' αυτί ο Αντρέας· «έχε υπομονή!» κι αδρασκέλησε βιαστικά το κατώφλι.

Σε λίγο η Επιστήμη είταν ησυχασμένη. Η θυγατέρα της εστεκότουν ακόμα ορθή, σαν καρφωμένη στη θέση της, και δεν έλεγε λόγο. «Άναψε τη λάμπα» επρόσταξε η μάνα σηκώνοντας το κεφάλι της σα να μην είχε γένει τίποτα. Κι αφού ήρθε το φως ξακολούθησε αδιάφορα: «Ας μετρηθούμε τώρα καλά. Τι εστάθηκε; Έκαμες ένα σφάλμα. Θα το πλερώσεις βέβαια. Μα δεν είναι και τόσο τόσο μεγάλο. Όχι; Ακούστηκες μοναχά. Μα έχεις τσι τρεις εκατοστές σου. Η τύχη σου δε σου τό 'γραφε για να τότε πάρεις τον Αντρέα· θα πάρεις τώρα έναν κατώτερόνε. Αυτό είναι το όλο. Φτάνει μόνο να ησυχάσεις ως εδώ.» «Όχι, μάνα» είπε, «τον Αντρέα θα πάρω, όχι άλλονε» κ' επήγε στο μαγειριό.

Εκείνην τη στιγμή ερχότουν κι ο γέρος, αδύνατος, κρασιμένος, σκυμμένος, στο σπίτι. Είχε ακούσει τα τελευταία τα λόγια και μ' ένα κουτό χαμόγελο στ' αχνά του τα χείλη ερώτησε κλειώνοντας τα μάτια: «Τι τρέχει;»

«Καμάρωσε το θηλυκό σου!» του αποκρίθηκε η γυναίκα του, «όλα από σένανε κατάγονται. Αν είσουνε σπίτι κι όχι στην ταβέρνα τίποτα δε θα γενότανε.» «Η Ρήνη μου;» ερώτησε παρέτοιμος να κλάψει. «Η Ρήνη σου, ναι!» του αποκρίθηκε, «έμπασε εδώ μέσα...» «Με χαλεύει» αντίσκοψε κλαίοντας από το μαγειριό η κόρη, «ο Αντρέας· μα θέλει έξη εκατοστές και δεν του τσι δίνει· δε θέλει να με καλομοιρώσει.» «Δος τες» έκαμε σπλαχνιστικά ο μεθυσμένος στεναζοντας, «δος τες, γυναίκα.» «Και οι άλλες; και μεις; και το παιδί;» «Δος τες, γυναίκα, έχει ο Θεός και για μας!» κ' ετράβηξε προς την κάμαρα για να κοιμηθεί. «Όχι, όχι!» εφώναξε η κυρά Επιστήμη.

Κεφάλαιο Ε΄

Το καλοκαίρι είχε περάσει· οι μέρες είχαν μικρύνει και η καλοκαιριάτικη η κάψα είχε πέσει. Η κυρά Επιστήμη εδούλευε πάντα όλη τη βδομάδα στο εργοστάσιο, έκανε κι άλλες δουλειές και εκέρδιζε, και κάθε Κυριακή ερχόταν στη μικρή πλατεία ξάγναντα στη θάλασσα, όπου τώρα οι μαόνες είχαν έτοιμες, και εκουβέντιαζε με τες άλλες νοικοκυρές ως το βράδι. Η θυγατέρα της επιμελιόταν όπως πάντα το σπίτι κ' έπλεκε σφυρίδες, σα να μην είχε γένει τίποτα. Στην ταβέρνα του Τραγούδη ο κόσμος κάθε βράδι έτρωγε, έπινε, εμεθούσε κ' ετραγουδούσε. Ο Αντρέας εφαινόταν πως είχε λησμονήσει την αγάπη του, και αδιάκοπα εταξίδευε με το καΐκι του πηγαίνοντας να φορτώσει λαθραία στην Στεριά, για να διορθώσει τα βάσανά του, όσο ακόμα ήταν το κόμμα στην εξουσία, που για λίγο, καθώς όλοι το πρόβλεπαν, θα την κρατούσε.

Είταν αργά. Ένας φρέσκος αέρας εφυσούσε κάνοντας να κυματάει τη μελανή τη θάλασσα και το καΐκι αρμένιζε με φουσκωμένα τα θεόρατα πανιά του. Ο Αντρέας καθισμένος στην πρύμνη εκυβερνούσε, οι δύο του συντρόφοι, ο μπάρμπας και ο Αντώνης, ετραγουδούσαν θαλασσινά τραγούδια στην πλώρη και ανάμεσα σε δύο τραγούδια έτρωγαν μουσκεμένο παξιμάδι κ' έπιναν λιγάκι νερωμένο κρασί από ένα μπουτόρι που τό 'χαν σιμά τους.

Το καΐκι έσκιζε τα κύματα με γληγοράδα· η χώρα, με τα αναμένα της φανάρια, που αντίφεγγαν στη θάλασσα, αλάργευε πάντα περισσότερο· κι ολοένα το πλοίο εταξίδευε με περισσότερη γληγοράδα. «Μάινα το λατίι, μπάρμπας» επρόσταξε ο Αντρέας· «η θάλασσα φουρτουιάζει.»

Ο άλλος μαθημένος να πείθεται τό 'καμε αμέσως. Και μόνο όταν είχε τελειώσει το έργο του κ' είχε δέσει το πανί αποκρίθηκε: «Ως να πιάσει η φουρτούνα, μωρέ, είμαστε στη Σαργιάδα. Πάμε πρύμα, μη σκιαζεσαι. Μόνε μη μας κλείσει εκεί ο καιρός.» «Ας πάμε καλά» είπε ο Αντώνης, «κ' έχει ο Θεός και για μας.» Κ' εσώπασαν πάλι κι αρχίσαν και οι τρεις τους ένα θαλασσινό τραγούδι:

Θάλασσα πικροθάλασσα και πικροκυματούσα
όλοι σε λένε θάλασσα κ' εγώ σε λέω γελούσα.

Το πλεούμενο ανεβοκατέβαινε τώρα τα κύματα, καλανταρίζοντας δεξιά και αριστερά, και κάπου κάπου τους εράντιζε ο αρμυρός αφρός τους, και ενότευε τα πανιά και τα σκοινιά που ανάδιδαν οσμή από κατράμι. «Αν εταξιδέυαμε» είπε σε λίγο γελώντας ο Αντώνης «με γυναίκες, θα μας αρρώσταιναν απόψε και θά 'χαμε βάσανα.» «Είμαστε και οι τρεις στρίγγλοι ανύπαντροι» απολογήθηκε ο μπάρμπας γελώντας, «και μιείς, μωρέ, για γυναίκες!» Και σε μία στιγμή ξακολούθησε: «Δεν τήνε τελειώνεις, μωρέ ανιψιέ, αυτή την κουβέντα, να καζαντίσεις, μωρέ, και συ, κι όχι να δουλεύεις σα ραγιάς μέρα νύχτα! Προφές πάλε μου τό 'πε η Σάββαινα. Τι να τση πω;» «Όρτζα! - Τι να τση πεις; Ξέρω και γω. Να μην είτανε κάνε η άλλη, θά 'λεγα, μα τον Άγιο, το ναι, γιατί οι στεναχώριες τσ' αποχής είναι μεγάλες.» «Δίκιο έχεις» είπε κι ο Αντώνης κακοφανισμένος κομμάτι· «καλά θά 'τανε να μπορεί κανείς να κάμει ό,τι θέλει· μα τι να γένει· κάμε, Αντρέα, το σταυρό σου κι άκουσε το μπάρμπας σου.»

Τα κύματα εγενόνταν τώρα μεγαλύτερα κι άφριζαν. Ο αγέρας τούς εχτυπούσε το πρόσωπο, τους έπαιρνε εδώ κ' εκεί τα φορέματα, και για ν' ακούν τα λόγια τους έπρεπε να φωνάζουν. Το πλοίο εκουιόταν άταχτα. «Για την άλληγε λες τση Τρινκούλαινας;» ξανάπε ο μπάρμπας· «έμαθα εχτές, μωρέ, το λέγανε γυναίκες στο φόρο, παντρεύεται: παίρνει ένα καλό φτωχόπαιδο.» «Η Ρήνη!» εφώναξε αφήνοντας το τιμόνι και αναπηδώντας· «η Ρήνη παίρνει άλλονε!»

Το πλοίο, που μία στιγμή εβρέθηκε χωρίς κυβέρνηιο, εκινύνεψε. Ο αγέρας το γύρισε· και το πανί εχτυπήθηκε εδώ κ' εκεί φουσκώνοντας και ξεφουσκώνοντας. «Παναγία βόηθα!» εφώναξε ο μπάρμπας κ' ερίχτηκε να μάσει το πανί. «Θα μας πνίξεις απόψε, μωρέ, με τη Ρήνη σου! Έχε το νου σου, καημένε, δεν είναι μπουνάτσα, το γλέπεις.» Και σε μία στιγμή βλέποντας πάλε τον Αντρέα στη θέση του ξακολούθησε: «Τι ήθελες, μωρέ, να τήνε κάμουνε οι γονέοι της; Να την αφήκουνε να μουχλιάσει ανύπαντρη; Έχει τρακόσια τάλαρα: ο φτωχός το βάζει κατά μέρος αυτό που ακούστηκε με σένανε.» «Τι ακούστηκε και ξακούστηκε· αξίζει μοναχή τση για όλες τσ' άλλες.» «Καλά λες» είπε ο Αντώνης. «Λησμόνησέ τηνε, μωρέ· δε σ' εσύφερνε» τού 'πε ο μπάρμπας.

Εσώπασαν πάλι. Το καράβι γοργά εταξίδευε ανεβοκατεβαίνοντας τα κύματα που τώρα είχαν μεγαλύτερα και περισσότερα και που τους έβρεχαν και περισσότερο, γιατί ο Αντρέας δεν εγνοιαζόταν να τα ξεφεύγει. Ο νους του εδούλευε αλλού. Στην πλώρη οι δύο ναύτες έτρωγαν παξιμάδι μουσκεμένο στην άρμη κ' έπιναν κάπου κάπου κρασί κ' ετραγουδούσαν θαλασσινά τραγούδια:

Καταμεσής στη θάλασσα είναι ένα πηγαδάκι,

Πίνουν οι ναύτες το νερό κι αρνούνται την αγάπη.

Κι ωστόσο ο Αντρέας εσυλλογιότου: «Τι, ένας άλλος, χειρότερος του του την έπαιρνε την κορασιά που αυτός αγαπούσε και που θα τον ευτύχιζε; Ω πόσο του τάραζε αυτή η ιδέα όλα τα σπλάχνα, πόσο τού 'σφιγγε την καρδιά που δυνατά του χτυπούσε στα στήθη!» Κι ο αγέρας εσφύριζε τώρα ανάμεσα στα σκοινιά και στ' άλμπουρα, και η θάλασσα όλο αγρίευε, σα να ανταριαζόνταν και τα στοιχεία από τη θλίψη του. «Η Ρήνη θα επήγαινε σ' άλλα χέρια, άλλος θα εμάλαζε το παρθενικό κορμί της, άλλος θα την είχε γυναίκα του, γιατί αυτός ο ίδιος δεν είχε τα χρήματα να ξαγοράσει το πατρικό του το σπίτι και γιατί η κυρά Επιστήμη δεν επειθότου να δώσει τα περισσότερα που του εχρειαζόνταν.»

Κι όλο άψυωνε ο αέρας κι όλο εσφύριζε με περισσότερο θόρυβο, κι όλο ανακατωνότου αφρισμένο το πέλαγο, και συχνά το κύμα έσπαινε απάνου στο καϊκι, καθώς επέρσευε κιόλας η ταραχή της καρδιάς του. «Ω να μην τον έβλεπε αυτόν το γάμο τελειωμένον! Δεν θα μπόρειε πλια να ζει στον τόπο του. Θα ζήλευε· και η ζωή του ολάκερη θά 'ταν αδιάκοπη λάβρα, αδιάκοπη θαλασσοταραχή, θα εμισούσε, θα εδιψούσε να χύσει αίμα, δε θά 'χε ποτέ του γλυκιά καρδιά!» «Ανάθεμά τα τα τάλαρα» εφώναζε. Κι αυτήν τη στιγμή ένα κύμα τον εκατάβρεξε και το καϊκι έκλινε περισσότερο προς τη θάλασσα. «Μάινα το πανί» εφώναζε. «Μα χρειαζόνται» του αποκρίθηκε ο μπάρμπας, κάνοντας ό,τι τού 'χε προστάξει. «Χρειαζόνται» εξανασυλλογίστηκε ταραγμένος σα να 'βλεπε μπροστά του το θάνατο· «και η άλλη τά χει κι ας μην είναι μήτε όμορφη, μήτε καλή, μήτε τίμια σαν τη Ρήνη. Η άλλη τά 'χει, έχει και περισσότερα· και μ' αυτά πλερώνονται όλα τα χρέγια, μένουν τα σπίτια ελεύτερα, διορθώνονται όλες οι δουλειές, αρχίζει η ζωή και η καλοπέραση. Κι αντίς με τη Ρήνη, αχ, η καταφρόνια! Μα και η αγάπη, η χαρά, η αναγάλλιαση. Στο σπίτι με τη Ρήνη πάντα σα σε πανηγύρι: χαρές, τραγούδια, φιλιά, ευτυχία! Ω πού να βρεθούν στη ζωή τέτοια πράματα χωρίς αγάπη;» Κι αναστέναζε. «Κι αντίς θα την έπαιρνε ένας άλλος! Θα του την έπαιρνε ένας άλλος· και θα τού 'παιρνε έτσι όλης του της ζωής την ευτυχία. Ω πώς να το υπομείνει, πώς θα μπόρειε να το βλέπει, ή και από μακριά να το ακούει, ή και μόνο να το φαντάζεται; Κι αντίς να 'χει στο πλευρό του μίαν άλλη που θα την έπαιρνε μόνο και μοναχά για το πουγγί της!» «Ανάθεμά τα τα τάλαρα» εξαναφώναζε.

Ένα δυνατό φύσημα κ' ένα μεγάλο κύμα έκαμαν να τρίξει φοβερά το καϊκι. Ο αγέρας έκανε να βράζει όλη η θάλασσα· τ' αστέρια στον ουρανό είχαν σβήσει· από μακριά βροντές εμούγκριζαν, και χοντρές σταξίες βροχής επέφταν από τα σύγνεφα. Το καϊκι εκαλαντάριζε, ανέβαινε, εκατέβαινε μεγάλα βουνά, ταξιδεύοντας με γληγοράδα. «Χρειαζόνται, μωρέ, τα βλοημένα» του αποκρίθηκε ο μπάρμπας από την πλώρη, «και η θυγατέρα τση Σάββαινας τά 'χει. Η αγάπη μοναχά δε χορταίνει. Ήξερέ το!»

Τό 'ξερε· και για τούτο είχε ξεφύγει ως τώρα τη Ρήνη, κ' είχε πασκίσει να πνίξει και να νικήσει την αγάπη στην καρδιά του. Και να που τώρα η ζήλεια την έκανε να προβάλλει με πλιο μεγάλη δύναμη, αψυά, φλογερή, χαλάστρα, σαν το πέλαγο το ταραγμένο, σαλεύοντάς του το λογικό, σπρώχνοντάς τον αβάσταχτα ως και στη φτώχεια. «Όχι· ένας άλλος δε θα του την έπαιρνε! Α κυρά Επιστήμη, κυρά Επιστήμη!»

Το πλοίο αρμένιζε πάντα στην τρικυμία, και οι δύο ναύτες στην πλώρη ετραγουδούσαν αδιάφορα θαλασσινά τραγούδια κοιτάζοντας τη μελανή τη θάλασσα. Μα τώρα είχαν φανεί της Στεριάς τα φανάρια. «Θα σου την πάρω!» είπε πάλι ο Αντρέας αποφασιστικά με το νου του. «Εγώ θα την πάρω κι όχι ο άλλος. Και πρέπει να μου δώκεις όσα σου ζήτησα: τα εξακόσια. Τι τα χρειαζόμαι και χωρίς αυτά πνίγομαι κ' είμαι χαμένος άνθρωπος. Πρέπει να μου τα δώκεις. Κι από την εκκλησιά θα την έπαιρνα, από τα ίδια τα χέρια του γαμπρού, όχι να γένει γυναίκα του!»

Τώρα που η γης ήταν σιμά, η θάλασσα κι ο αγέρας επράιναν, και το πλοίο ησυχότερα έσκιζε τα κύματα που εγενόνταν μικρότερα. «Τόσον καιρό γιατί δεν τό 'κανα;» ξακολούθησε ο Αντρέας με το νου του· «γιατί δεν ήθελα να σε βιάσω να μου τα δώκεις. Μα τώρα ήρθε ο κόμπος στο χτένι. Την πάντρεψες αλλού και μ' αυτό μου χαλάς τη ζωή μου. Α! κυρά Επιστήμη, δεν την άξιζα μία μικρή θυσία;»

Ο άνεμος είχε πέσει πλια και η θάλασσα είχαν ήσυχη. Οι δύο ναύτες στην πλώρη ετραγουδούσαν θαλασσινά τραγούδια και ήσυχα το καράβι αρμένιζε. Και η καρδιά του Αντρέα παρόμοια είχε ησυχάσει μέσα στα στήθη του, γιατί τώρα είχε πάρει την απόφαση. «Ρίξε άγκορα» επρόσταξε. Κ' είπε με το νου του: «Είναι δική μου, κι ας πέσει ο κόσμος!»

Κεφάλαιο ΣΤ'

Σαν κάθε βράδι η Ρήνη είχε ανάψει τη λάμπα στη μικρή κάμαρα του σπιτιού της, που εχρησίμευε για τραπεζαρία και για σαλόνι, κ' είχαν στο μαγειριό κ' εφυσούσε τ' αθράκια για να ετοιμάσει το δείπνο. Η μάνα της δεν είχε ακόμα γυρίσει από το εργοστάσιο. Τώρα που οι μέρες είχαν μικρύνει εργαζότου στες σφυρίδες ως και το βράδι. Τ' αδέρφια της δεν είχαν σπίτι. Κ' ήταν ταραγμένη η νέα, κ' ήταν χωρή, κ' εκρατούσε το βλέφαρό της· τα ξανθά της μαλλιά, πλεγμένα σε δύο χοντρές πλεξίδες, της εκρεμόνταν πίσωπλάτα· κάπου κάπου αναστέναζε.

Κ' εσυλλογιότου μοναχή της: «Τι να κάμω; Όλοι οι άντρες είναι όμοιοι· και μου το λένε όλοι: ο Αντρέας βέβαια θα μ' αλησμόνησε. Από κείνο το βράδι ούτε τον είδα πια, ούτε τον άκουσα. Ήθελε κι αυτός προικιά, κι αφού δεν τά 'χα, μ' απαράτησε. Αυτά επροτιμούσε κι όχι εμένανε.» Κ' εκούνησε πικρά το κεφάλι και θλιβερά

εξαμογέλασε. «Να δώσω τώρα» ξακολούθησε, «το λόγο μου; Να προσμείνω ακόμα; Μα τι να προσμείνω; Το φτωχόπαιδο το καημένο, που μ' εζήτησε, δεν ερώτησε για προικιά. Με παίρνει όπως είμαι. Δουλεύτρα είμαι, μαθημένη στην εργασία, όπου κι αν πάω ζω με τον κόπο μου· ποιόνε θά 'χουμε ανάγκη; Αχ, ο Αντρέας εσκιαζότουν μην ξεπέσει! Και μη δε το σήκωσε η μάνα μου, ένα φτωχογύναικο, το σπίτι μου, μ' όλο που ο πατέρας μου είναι σπατάλης; Και δεν είμουνα κ' εγώ καλή να κάμω το ίδιο; Ω, ας μ' είχε πάρει, και θα τό 'βλεπε. Δε θα μετάνιωωνε. Μα εσκιαζότουνε. Ήθελε να μ' έχει καθισμένην στην καρέκλα, για να κάνω την κυρά, μήπως κ' εξευτελιζότουνε τ' όνομά του, γιατί οι γυναίκες του σπιτιού του είτανε μαθημένες να μη δουλεύουνε. Τι σάπιες, τι σκουριασμένες ιδέες! Γι' αυτό και η φτώχεια τον εκατάβαλε. Ω το φτωχόπαιδο, αυτά δεν τα γνοιάζεται. Τι να κάμω; Τι να κάμω;... Να μείνω πάλε ανύπαντρη όλη μου τη ζωή; Μα δεν είμαι κ' εγώ άξια νά 'χω το σπίτι μου, το νοικοκυριό μου, τον άντρα μου... να κουναρήσω παιδιά δικά μου, παληκαράκια που ν' αξαίνουνε τριγύρω μου σαν τα γαρούφαλα;» Και από μέσα από την καρδιά της μία φωνή την επαρακινούσε να πάρει το φτωχό παιδί που την εζητούσε, και να μη ζηλεύει πλια την αγάπη του άλλου, και να μην επιθυμήσει να σηκωθεί ψηλότερα απ' ό,τι της έπρεπε. «Ψηλότερα, ψηλότερα!» εσυλλογίστηκε πάλι μ' ένα περγελαστικό χαμόγελο· «χαντακωμένοι στα χρέγια είναι οι Ξήδες, κι ακόμα δεν τη βάνουνε κάτου. Πιάνονται από καθρέφτες για να μην ξεπέσουνε περσότερο· κ' είναι πόχουνε την κυβέρνηση κοντά τους, αλλιώς θά 'τανε σήμερα βυθισμένοι. Να μην ξεπέσουνε, να μη δουλέψουνε, όπως ο άλλος ο κόσμος: αυτός είναι ο φόβος τους. Ντρέπονται κάθε δουλειά, και θυσιάζονται οι ίδιοι. Κ' έτσι με πήρε και 'με στο λαιμό του. - Ω το φτωχόπαιδο το καημένο!... Θα το πάρω.»

Είχε πάρει την απόφαση. Μα εκείνην τη στιγμή άκουσε να χτυπούν στην πόρτα· κι όταν την άνοιξε εβρέθηκε μπροστά της ο Αντρέας. Εκοκκίνησε, η καρδιά της εβάλθηκε δυνατά να χτυπάει, κι από την ταραχή δεν ημπόρει να πάει ούτε μπρος ούτε πίσω, ουδέ να μιλήσει, ουδέ να κάμει άλλο τίποτα. Και κείνος ωστόσο την εκοίταζε με πόθο, σα νά 'θελε να ρουφήσει με το βλέμμα του όλην την πανώρια της τη νιότη και να χορτάσει αγάπη, και το πλατύ του το στήθι ανεβοκατέβαινε γοργά κι ανοιγοκλειούσαν τ' αρθούνια του και εφούσκωναν οι φλέβες στο λαιμό του και στο πρόσωπό του, που τώρα είταν ακόμα πλιο κόκκινο, κι όμως έτρεμε σύγκορμος.

Εκοιπαχτήκαν και το βλέμμα τους επρόδωσε την αγάπη. Και τώρα όλοι οι λογαριασμοί της κορασίδας, όλοι της οι φρόνιμοι στοχασμοί, μονομιάς ερειπιζόνταν μπροστά στον άντρα που την είχε κάμει να υποφέρει, και γρικούσε πως η θέλησή της εγενότουν ένα τίποτα μπροστά σ' εκείνον που η καρδιά της αληθινά και πρώτον είχε αγαπήσει. Για να τον ευχαριστήσει θά 'κανε τα πάντα. Όλο της το είναι θά 'θελε να το θυσιάσει στην ευτυχία του. Κι ωστόσο με φωνή σιγαλή, φοβισμένη μην της εχανότουν αγύριστα της στιγμής εκείνης η απέραντη γλυκάδα τού 'πε: «Ω, α δεν ερχότουνε το νερό ως τα χείλη, δεν αναφαινόσουνε!» «Τόνε παίρνεις;» την ερώτησε αχνίζοντας. «Τι να κάμω; Αφού τόσον καιρό μ' απαράτησες.» Και με το μαντήλι εσφούγγισε ένα δάκρυ χοντρό που με πόνο της έβγαινε από το μάτι. Και σε μία στιγμή τού ξανάπε με χαρά και με λύπη: «Μα ποιος ξέρει, αν κι αυτό το φτωχόπαιδο θα με θέλει ακόμα. Ω Αντρέα, θα σ' είδανε που ήρθες!»

Και τώρα ολομεμιάς της ερχόνταν πάλι ο νους της και ξάστερα αναμετρούσε τ' αποτελέσματα. Με τη γληγοράδα της αστραπής πλήθος ιδέες επέρασαν από την καρδιά της: οι γειτόνοι, η μάνα, ο γαμπρός, η τιμή της, η αδυναμία του Αντρέα να πάρει γυναίκα φτωχιά, το πείσμα της μάνας να μη δώσει τα χρήματα, η τελειωτική καταστροφή της. Κ' ενώ ο Αντρέας την εκοίταζε ακόμη, μην ξέροντας πώς να της φανερώσει τέλος το σκοπό του, του ξανάπε: «Θα σ' είδανε, θά 'ρθει η μάνα, τι μόκαμες!» Εκείνος εκίνησε το κεφάλι: «Μ' είδανε» της είπε χαμηλόφωνα με σοβαρό ύφος: «όπου κι αν είναι, η μάνα σου έφτασε.» «Ω μ' έχασες!» του απολογήθηκε η Ρήνη σταυρώνοντας απελπισμένα τα χέρια της: «τώρα θα μ' απαρτήσει κ' εκείνος. Μα δε σου το γράφω σε κακό: θα σ' έσπρωξε η αγάπη!» Και μέσα στα δάκρυά της εξαμογέλασε. «Η αγάπη και η ζήλεια» της αποκρίθηκε.

Κι αυτήν τη στιγμή το βλέμμα της έπεσε στην πόρτα, πού 'χε μείνει ανοιχτή, κ' είδε πως από το δρόμο η Κωνσταντίνα η γειτόνισσα τους επαραμόνευε. Άχνισε σαν το πανί ντροπιασμένη, κι αμέσως της ήρθε η ιδέα να κλείσει, μα εφοβήθηκε. «Μας βλέπουνε» του είπε περίτρομη. «Πάμε» της είπε με απόφαση.

Αναταράχτηκε. Εκείνην τη στιγμή έπρεπε να πάρει απόφαση· μία τρανή και μεγάλη απόφαση, που θά 'ζιαζε βαριά για όλο το μάκρος της ζωής της. Κ' ενώ, σα να μην το είχε καταλάβει, τον ερωτούσε: «Πού να πάμε;» και κείνος της αποκρηνότουν ήσυχα: «Σπίτι μου· να σε κάμω γυναίκα μου· δε με θέλεις;» εσυλλογίζότουν: - «Τώρα τους είχανε ιδεί· αυτό είτανε βέβαιο. Και η μάνα σε λίγες στιγμές θά 'ταν εδώ και θα αγρίευε και θα χαλούσε τον κόσμο. Κι ο γαμπρός; Ω ο γαμπρός, δεν την επείραζε! Το τίμιο φτωχόπαιδο που την είχε ζητήσει δεν τ' αγαπούσε. Θα τό 'παιρνε, ναι, για να αποκουμπιστεί, μα ο διαλεχτός της είτανε τώρα μπροστά της! Αλλά η ντροπή που την επρόσμενε; Γιατί να δεχτεί τον Αντρέα, γιατί, όταν ήρθε, να μην τρέξει στο δρόμο, να μη φωνάξει, όπως είναι το χρέος κάθε τίμιας κοπέλας, όπως της τό 'χε διδάξει η μάνα της, λέγοντας πως έτσι μόνο θ' αποχτούσε άκουσμα καλό και δόξα;» «Πάμε, γιατί αργούμε» της ξανάπε. «Θά 'χουμε λόγια, φωνές και βάσανα, αν πρέπει να σε πάρω από μπροστά της.»

Η Ρήνη έκλεισε τα μάτια. Και τότες σα σε όνειρο εφαντάστηκε πως η μάνα της ερχότουν, ψηλή, λιγνή, ζαρωμένη, με σπίθες στα μάτια που ήταν ακόμα νέα, και πως αγρίευε και πως τους απηχούσε και τους δύο

με τους γρόθους φωνάζοντας, ενώ όξω από το σπίτι εσυναζότου κόσμος, και πως έτσι εγενόνταν βουρδούλιο και θέατρο. Και πάλι ο στοχασμός της την ησύχασε: - «Κι αν ερχότου η μάνα, κι αν εφώναζε, κι αν έδερνε, δε θα επράαινε αμέσως, άμα ο Αντρέας άνοιγε το χέλι;» «Θά 'ρθεις;» της ξανάπε πιάνοντάς της το χέρι και σέρνοντάς την λίγο προς την πόρτα. «Άφησέ με» του αποκρίθηκε· «ας την προσμείνουμε· ας πούμε της γειτόνισσας που μας βλέπει γιατί ήρθες, θα μας βοηθήσει κ' εκείνη.»

Μα ο Αντρέας ανυπομόνησε τώρα: - «Πάει καλά» της είπε· «κάθισε βράσε σπίτι σου και υπόφερε. Ή όπως λέω, ή τίποτα. Φεύγω.» «Ω δυστυχία μου!» απολογήθηκε κλαίγοντας. «Μάσε τα ρούχα σου.» ,Θα γυρέψεις περσότερα· γι' αυτό θέλεις να φύγω. Τι να κάμω; Θε μου!» «Πάμε!»

Έμεινε μία στιγμή σκεπτική, ενώ από τα μάτια της ετρέχαν ποτάμι τα δάκρυα, κ' έπειτα κατέβασε το κεφάλι σα να 'δειχνε πως υποταζότου σε μία δύναμη ανώτερη. Αν έλεγε όχι, η υπόληψή της είταν για πάντα χαμένη και η ζωή της αδιάκοπο μαρτύριο. Βιαστικά εβάλθηκε να συνάζει τα ρούχα της. Κι ο Αντρέας εβγήκε μία στιγμή για να κράξει τους συντρόφους του να τα πάρουν, και καθώς εδιάβαινε από το καντούνι είπε της γειτόνισσας που κοροϊδευτικά τον εκοίταζε: «Απόψε ήνε παίρνω.»

Κεφάλαιο Ζ'

Και δεν είχαν περάσει παρά λίγα λεφτά της ώρας, απ' όταν οι δύο νέοι είχαν φύγει, που η σιόρα Επιστήμη εγύριζε σαν κάθε βράδι βιαστική στο σπίτι της. Μα απόψε στην άκρη του καντουιού, κάτου από ένα φανάρι η γειτόνισσά της την εσταμάτησε.

«Ερχόμουνα να σ' έβρω στο εργοστάσιο» της είπε η Κωνσταντίνα χωρίς να την καλησπερίσει· «σου την εσήκωσε, τώρα, τώρα.» «Ποιάνε; τι;» ερώτησε αχνίζοντας. «Τη Ρήνη σου, ο Αντρέας, καημένη Επιστήμη!»

Το μυαλό της εταράχτηκε, άκουσε στ' αυτιά της μία βουή σα να επετούσαν τριγύρου της χιλιάδες μέλισσες, τα σπίτια, ο δρόμος, τα αστέρια της εφανήκαν πως γυρίζουν· θολούρα και σκοτούρα εκυρίεψε το λογικό της. Έμεινε καμπόσες στιγμές σαν καρφωμένη στον τόπο της, και η καρδιά της ωστόσο δυνατά εχτυπούσε, και της εφάνηκε τέλος πως όλα τα πάντα εβυθίζονταν κάτου από τα πόδια της στο χάος, και πως αμέσως τότες έπρεπε να πεθάνει.

«Κουράγιο» της είπε ο γειτόνισσα πονεμένη βλέποντας την ταραχή της. «Τη Ρήνη μου;» είπε με αδύνατη φωνή και με αχνότατο χέλι. «Ναι.» Τώρα η κυρά Επιστήμη άξαφνα ερεθίστηκε: «Πάλε» είπε «αυτός ο μεθύστακας τα φταίει! Μ' έτρωε το φίδι, και του τό 'πα να προσέχει. Μα του κάκου! Τώρα το κακό εγίνηκε!» «Ω θα μας γδάρει!» Μα ολομεμιάς μία αχτίδα ελπίδας έφεξε στο μυαλό της: «Τώρα, τώρα, είπες.» «Δεν είναι δύο λεφτά· αν ένας τρέξει τους βρίσκει στο δρόμο.»

Ανάσανε βαθιά. Όλο το είναι της της έλεγε να τρέξει, να τους προφτάσει, να την πάρει οπίσω, πριν την κάμει γυναίκα του, να του την αρπάξει, όχι για να μην του τη δώσει πια, μα για να γλυτώσει το σπίτι της, το καημένο το χρήμα που τό 'χε συνάζει φράγκο φράγκο, δεκάρα δεκάρα, δουλεύοντας όλην της τη ζωή με τα τίμια της τα χέρια· το καταλάβαινε τώρα, τα πάντα εκιντύνευαν, γιατί ο Αντρέας δε θα στεφάνωνε τη θυγατέρα της, α δεν τού 'δινε πρώτα όσα της είχε ζητήσει, ή και περσότερα ακόμα· γι' αυτό της την είχε κλέψει.

Κι όλοι τούτοι οι στοχασμοί είχαν περάσει από το μυαλό της, με τη γληγοράδα της αστραπής, όπως μας έρχονται πάντα οι ιδέες, κατακλυσμός, στες μεγάλες στιγμές της ζωής μας. Και χωρίς να συλλογιστεί αποφάσισε να τρέξει.

Κ' έτρεχε τώρα το μεγάλο το δρόμο του προαστίου, σπρώχνοντας τους ανθρώπους, ρίχνοντας τα παιδιά που εβρισκόνταν μπροστά της, αδιάφορη που την εκοίταζαν με περιέργεια από τα μαγαζιά οι μαγαζάτορες κι ο κόσμος στο δρόμο. Να προφτάσει. Κ' έτρεχε. Κι όσο οι στιγμές περνούσαν, περσότερο εβιαζότου. Ω τώρα ο Αντρέας θα την ανέβαζε σπίτι του· δε θα πρόφτανε. Ίδρος κρύος της έβρεχε τις παλάμες και το μέτωπο· η αναπνοή της είταν κοντή και γλήγορη· η καρδιά της επάσκιζε να της σπάσει τα στήθια. Κάθε στιγμή άξιζε περσότερο από ένα χρόνο. Ω δε θα πρόφτανε! Κ' έτρεχε. Δύο αμάξια που ανταμωθήκαν της έφραξαν μία στιγμή το διάβα, κ' εχρειάστηκε να προσμείνει. Η στεναχώρια της επέρσεψε, κ' επέρσεψε, κ' επέρσεψε. Κάτι της έσφιξε την καρδιά. «Μωρέ χάνεται άνθρωπος» εφώναξε στους αμαξάδες που δεν την άκουσαν, και μη ξέροντας τι να κάμει εκινούσε πάντα τα πόδια της, σα να μπορούσε να προχωρέσει με τον ψεύτικο βηματισμό! Ω! Εχάνονταν στιγμές. Και τι στιγμές! Και το κορίτσι εκιντύνευε. Ίσως τώρα τό 'βαζε στο κρεβάτι. Ω, ω! «Μωρέ τραβάτε, μωρέ!» ξαναφώναξε.

Τώρα ο δρόμος είχε ελευτερωθεί, και γλήγορα όσο εδυνότου, σα για να κερδίσει το χαμένο καιρό, εβάλθηκε πάλε να τρέχει. Μα η καρδιά της απελπισμένα της έλεγε πως δε θα πρόφτανε. «Γλήγορα! Γλήγορα!» εσυλλογίζότου.

Τέλος έφτασε στο σπίτι του Αντρέα· ένα μικρό καλοσυγυρισμένο σπίτι μ' ένα πάτωμα σ' ένα στενό του προαστίου προς τη θάλασσα. Στο καντούνι καμία ταραχή, καμία ανησυχία· το σπίτι του Αντρέα κατάκλειστο. «Ω δε θά 'ναι εδώ» είπε αγκουσεμένη, παρέτοιμη να δειλιάσει και σταματίνοντας χωρίς να ξέρει τι να κάμει. Εκοίταξε ολόγυρά της. Στο δίπλα το σπίτι είδε το μπάρμπα του Αντρέα, που εκαθότου στο κατώφλι του κ' εκάπνιζε αδιάφορα, και του φώναζε: «Σπύρο, πού είναι ο ανιψιός σου;»

Η στεναχώρια της δεν είχε όρια· εχτύπησε το κεφάλι της με τους γρόθους· «Πού είναι;» εξαναρώτησε. Ο άλλος χωρίς να βιαστεί ήρθε σιμά της και την εκαλησπέρισε ήσυχα. «Ω πού είναι;» τού 'πε άγρια. «Τι έχεις, σιόρα Επιστήμη» της αποκρίθηκε μ' ένα χαμόγελο· «θά 'σαι άρρωστη απόψε.» «Πού είναι, λέγε γλήγορα!» «Να σκεφτώ μία στιγμή.» «Απάνθρωπε, χάνεται άνθρωπος!» Ο άλλος έτριψε τα χέρια του. «Θά 'ναι» της είπε αδιάφορος «στην θειάς του, πέρα στσου Αληάδες. Μα, κυρά Επιστήμη, για το καλό που σου θέλω, άμε κάλλιο σπίτι σου». Και πονηρά έκλεισε το ένα μάτι.

Η γυναίκα εκατάλαβε πως την εγελούσε· και την εκυρίεψε εκείνην τη στιγμή ένας θυμός αφύς. Την επεργελούσε κιόλας η άτιμη η φάρα, και ωστόσο η θυγατέρα της η κακομοίρα εκιντύνευε, ή κιόλας, αχ! είταν χαντακωμένη! Η οργή την έσπρωχνε να χυμήσει απάνου του, να του ξεσκίσει με τα γράτσουνα το πρόσωπο, να τότε δαγκάσει, να τότε πνίξει, σα μανιωμένη λιοντάρισα όταν της αρπάζουν τα παιδιά της. Μα θά 'χανε ώρα με τον ψεύτη. Και σα λάμψη της απέρασε από το νου η ιδέα πως ο Αντρέας είχε φέρει εκεί, στο σπίτι του, τη θυγατέρα της, και πως όλα είταν ετοιμασμένα και μελετημένα για να τη γελάσουν. Κι όλη της η μάνητα, ο θυμός, η ενέργεια εστράφηκαν τώρα στην πόρτα. Ερίχτηκε μ' όλη τη δύναμή της για να τη χαλάσει, και τη χτυπούσε με τα πόδια, με τα γόνατα, με τους γρόθους, με το κεφάλι, όπως ημπορείε. Κ' εφώναζε μ' όλη της τη δύναμη: - «Ανοιχτε! είσαστε απάνου, σκυλιά, το ξέρω!»

Μα η πόρτα δεν άνοιγε. Και η κυρά Επιστήμη εφαναζότου, τό 'βλεπε ξάστερα, σα νά 'ταν οι τοίχοι του σπιτιού διάφανοι και σα νά 'ταν ψηλή τόσο ώστε να φτάνουν τα μάτια της στο πάτωμα τ' άλλο, τι γενότου μέσα. Και δεν άνοιγε.

Και τώρα την έβλεπαν απ' όλα τα παράθυρα, απ' όλες τις πόρτες, ο κόσμος βαρύθυμος, πώς εδερνότου απελπισμένα, αδύνατη, μπροστά στην κλεισμένη την πόρτα που είταν πάρα στέρεη, και συχνά οι αθρώποι ελέγαν αναμεταξύ τους: «Η καημένη η μάνα!» Τέλος από το σπίτι του Αντρέα άνοιξε, πάνου από το κεφάλι της, ένα παράθυρο. Κι ολομεμιάς η οργή της έπεσε. Την είχαν ακούσει.

«Έλα, μωρή σκύλα, σπίτι μας» είπε με βραχνή φωνή, αδυνατίζοντας έπειτα απ' όλον τον πόλεμο· «δε σου κάνω τίποτα.»

Η Ρήνη έκλαιγε πικρά στο παράθυρο και δεν της απάντησε. Μα αντίς ο Αντρέας αχνός και παραγμένος της είπε με τρεμάμενη φωνή, φοβισμένος σα νά 'πρεπε να κάμει εκείνην τη στιγμή φονικό: «Είνα γυναίκα μου! Θα τη στεφανώσω!» «Αχ!» έκαμε η μάνα κ' εσωριάστηκε στο κατώφλι.

Όλος ο κόσμος εσώπαινε υποφέρνοντας της γυναικός τη λύπη, σα να μην είχε όλος παρά μίαν καρδιά που να χτυπούσε στη μέση της δημιουργίας. Όλοι επρόσμεναν το τέλος.

Η κυρά Επιστήμη εσηκωνότου τώρα ντροπιασμένη· εσκέπασε με το μαντήλι του κεφαλιού της όλο το πρόσωπο και καλανταρίζοντας έπαιρνε πάλι το δρόμο του σπιτιού της. Μία στιγμή εσταμάτησε και χωρίς να σηκώσει το κεφάλι, είπε αναστενάζοντας: «Δε σας δίνω κατάρα· μα ξέρε το, Αντρέα· έχει τρακόσια τάλαρα, ούτε ένα λεφτό περσότερο· κάμε ό,τι θέλεις. «Δε θέλω τίποτα» της απάντησε από το παράθυρο ο νέος που εκείνην τη στιγμή η καρδιά του άνοιξε, χορταμένη αγάπη κ' έτοιμη να συμπονέσει τη θλίψη κάθε πλασμάτου. «Δε θέλω τίποτα» είπε.

Η μάνα έφευγε· και τώρα μέσα στα δάκρυά της η Ρήνη εχαμογελούσε παρηγορημένη και τον αγκάλιασε με πάθος και τού 'πε: «Ω Αντρέα! Δουλευτάδες είμαστε, ποιον έχουμε ανάγκη;»

Κεφάλαιο Η'

Είχε πιάσει ο χειμώνας. Ένας χειμώνας βρεχάμενος, κρύος, νοτερός, περίλυπος. Η κυρά Επιστήμη επήγαινε κάθε αυγή στο εργοστάσιο, στο σπίτι της δουλειές της Ρήνης της έκανε τώρα η δευτέρα θυγατέρα που γι' αυτό την είχε βγάλει από το σκολειό· στην ταβέρνα του Τραγουδή κάθε βράδι εσυναζότου ο κόσμος κ' έτρωγε κ' έπινε κ' ετραγουδούσε κ' εμεθοούσε· της σπάνιες Κυριακάδες, όταν έβγαινε ο ήλιος, εκαθόνταν ακόμα οι ίδιες νοικοκυρές στη μικρή πλατεία του προάσιου, μόνο η κυρά Επιστήμη, πού 'χε γένει πλιο σοβαρή και που τώρα δεν εγελούσε, δεν επήγαινε μαζί τους, παρά εκαθότου σπίτι της προσμένοντας τον άντρα της να γυρίσει μεθυσμένος. Μα η κυβέρνηση του Κορφιάτη υπουργού είχε πέσει. Το νησί, όπως όλοι το πρόβλεπαν, τού 'χε δώσει και τους οχτώ βουλευτάδες, μα οι άλλες οι επαρχίες βαρεμένες ν' ακούν από τόσα χρόνια τα ίδια τα ονόματα, εθυμήθηκαν ένα γέροντα παλιό πρωθυπουργό, που πονηρά έταζε λαγούς με πετραχήλια, και το κόμμα τ' άλλο είχε πάθει πανωλεθρία.

Τώρα στο Μαντούκι το λαθρεμπόριο το κυνηγούσαν.

Κ' είταν μία Κυριακή απόγιομα προς της Αποκριές. Έβρεχε κ' έκανε κρύο. Τυλιγμένος σε δύο παλιές χοντρές γιακέτες, ο Σπύρος, ο μπάρμπας του Αντρέα, είχε πάει να βρει την κυρά Επιστήμη, κ' εμιλούσαν τώρα οι δύο τους στη μικρή κάμαρα που εχρησίμευε για τραπεζαρία και για σαλόνι. «Πότε το στεφάνωμα;» είχε ρωτήσει η νοικοκυρά, αφού έστειλε τα παιδιά της στη γειτόνισσα για να μπορεί να μιλεί ελεύτερα. «Θ' ασπρίσει το μάτι τους, όσο να ιδούνε στεφάνι» της αποκρίθηκε πονηρά, καθίζοντας μπρος στο τραπέζι και χαϊδεύοντας το πυκνό του μουστάκι· «οι δουγιές πάνε κακά, στραβά, κι ανάποδα.» «Και δεν τό 'ταξε; Και δεν είπε πως δε θέλει μήτε προίκα;» «Τό 'πε, συμπεθέρα, μα σκέψου· τι καιροί δυστυχημένοι. Κλεισούρα, συμπεθέρα, ξαιτίας του καιρού, ξαιτίας τσ' αρχής που κυνηγάει τώρα σα λυσοιασμένη! Η Κυβέρνησή μας

έπεσε, το ξέρεις· κ' εστείλανε εδώ, συμπεθέρα, έναν νωματάρχη πόχει όλον το διάολο μέσα του. Θέλει να μας ξεπαστρέψει. Θέλει, λέει, η Κυβέρνηση η τωρινή να το χαλάσει το λαθρεμπόριο, γιατί είναι, λέει, μία μεγάλη πληγή για το έθνος. Ψέματά τους όλα! Αλλού, στην πατρίδα τους, και οι τωρινοί οι υπουργοί θα προστατεύουνε τσ' ανθρώπους τους. Πώς να κάμουμε; Εμείς, συμπεθέρα, είμαστε η ψυχή σε κάθε κόμμα, κ' εδώ και στη χώρα και στα χωριά· ο κόσμος είναι σαν το κοπάδι· όπου το ρίζουμε, εκεί πάει. Εμείς το κάνουμε στ' εκλογές αυτό που λένε το ρέγμα, πάει να πει το έμπρος του νερού, γιατί ο κόσμος είναι σαν το ξέχειλο ποτάμι τον καιρό που πάει και ψηφίζει. Μ' εκατάλαβες, συμπεθέρα; Χωρίς εμάς, το λοιπό, τίποτα κόμμα· κι ας λένε ό,τι θέλουνε οι φημερίδες οι ψεύτρες· κ' οι κουβεντιαστές οι υποκριτάδες: μωρέ καμία κυβέρνηση δεν το κυνηγάει το λαθρεμπόριο. Τσοι λαθρέμποροι που δεν είναι από το κόμμα τση, ναι· το λαθρεμπόριο, όχι. - Δεν είναι αλήθεια, συμπεθέρα;» «Ναι» του αποκρίθηκε αδιάφορη και βαρεμένη ν' ακούει όλην αυτή την πολυλογία· «μα πες μου κάλλιο, πότε τη στεφανώννει;» «Θά 'ρθουμε αγάγια αγάγια και σ' αυτό, συμπεθέρα· μα δε σου τό 'πα; Θ' αργήσει, θ' αργήσει. Είτανε κουτό αυτό το παιδί από την αρχή του. Το λοιπό σου 'λεα, συμπεθέρα, δεν το κυνηγάει καένας το λαθρεμπόριο· ψέματά τσου. Εμπόριο είναι κι αυτό, τόσο τίμιο όσο και τ' άλλο. Και να πούμε την άγια την αλήθεια, που δεν τήνε λέει κανένας, μούτε και σωστό δεν είναι να κυνηγείται. Είναι η ευκολία του κόσμου· τότε γλυτώνει από τσοι άδικοι τσοι φόροι. Τι πάει να πει κι α φάνε λίγα λιγότερα στην Αθήνα όλοι εκείνοι οι χάρτηδες; Ως και οι ίδιοι που φωνάζουνε τα μύρια και που κάνουνε ένα στόμα τόσο» κ' έκαμε μία χειρονομία «σα βρούνε ένα είδος φτηνό, δεν τ' αγοράζουνε λες; Καλά είσαι! Παράδειγμα οι κυράδες, που τσου παίρνεις στη χώρα τη ζάχαρη κι όλα τ' άλλα· δε σου λένε σπολάητης; Μα εδώ ο νωματάρχης έχει το διάολο μέσα του. Θέλει, γλέπεις, προίβασμό. Γαλόνια που λες του τάξανε κι αυτουνού, και μας κυνηγάει ανήμερα. Και ο καιρός; βρωμερός, συμπεθέρα· μας απέθανε εφέτος όλον το χειμώνα. Κλεισούρα και νηστεία. Και πάλε είμαστε άξιοι και τσου γελούσαμε: και το νωματάρχη και τον καιρό. Πώς να κάμουμε; Τάλαρα δεν είχαμε, για να στεφανωθεί ο Αντρέας· εδουλεύαμε για κονομικά κι αν πάει καένας· σ' όλον τον κόσμο, και στο Μα'ούκι το ίδιο, θέλουνε έξοδα· δεν είναι έτσι;»

Η κυρά Επιστήμη έκαμε να τον αντισκόψει, μα δεν την άφηκε· «Μωρέ ξέρω τι θα μου πεις» ξακολούθησε· «μα δε μπορούσε, να ζεις, να το κάμει! 'Ητε γω δεν τον άφηνα. Να στεφανωθεί μία νύχτα σα μπαντίδος; Αυτό δεν τό 'καμε καένας από το σπίτι μας και ν' αρχινήσουμε εμείς; Κι όβολα δεν είχαμε· το ξέρεις ως και η αφεντιά σου. Τα χρέγια του πατέρα του μας ετρώγανε τσοι κόποι μας. Εμπορευόμαστε με ξένο χρήμα· πλέρωνε διάφορα, πλέρωνε αθρώποι, ζουμιές από δω, ζουμιές από κει, και το θεόψωμο, δεν απόμνε τίποτα. Λέω καλά; Κι ο κούταυλος ο ανιψιός μου όλο εκήρυχνε που δεν ήθελε προικιά· δεν ήθελε, λέει, να κάμει κακή φιγούρα μία φορά που τό 'χε φωνάξει.» «Και τώρα θέλει;» είπε η γυναίκα κουνώντας σοβαρά το κεφάλι, καταλαβαίνοντας πού έμελλε να τελειώσει όλη αυτή η πολυλογία. «Άφησέ με, μωρή χριστιανή, να τεγειώσω· δεν τα ξέρεις ακόμα όλα μας τα βάσανα.» «Δε δίνω.» «Μωρέ μη δώκεις, πάει καλά· κάμε ό,τι σε φωτίσει ο θεός· μη στοχαστείς που θα σε πιάκει καένας από το λαιμό. Το λοιπό, δεν ήθελε να γυρέψει. Επρόσμενε να κερδίσει τα έξοδά του ο κακομοίρης· κι όλο κλεισούρα κι όλο κυνήγι. Έτσι τά 'φερε η αποχή. Τού τά 'χα πει εγώ: Η αγάπη μοναχή της δε θρέφει. Μωρέ, τού 'λεγα, πάρε το προικιό σου. - Όχι. - Μωρέ εσύ πρέπει να πλερώσεις όθε χρωστάς. - Τάν 'πι ταν όχι. Τώρα είναι καλά. Γιατί, συμπεθέρα, εδώ στα μπόργα, όπως και στη χώρα, βλέπεις, αν έχεις ένας χρέγια, ο άλλος τότε κυνηγάει, τότε αποφασίζει, τότε χώνει στη φυλακή, του παίρνει το πράμα του, το σπίτι του, αν έχει. Δεν είναι, που λες, σα στα χωριά. Οι χωριάτες εγινήκανε δασκάλοι μας. Εσταθήκανε πονηροί, κ' εσουνεωθήκανε όλοι για να μην πλερώνει καένας, κι ούτε φυλακή πάνε, ούτε αφήνουνε να τσου γένει κατάσκεση. Σ' αυτό φυσικά τσου προστατεύει και κάθε κυβέρνηση, για τσοι ψήφοι! Εδώ αυτός ο καιρός δεν ήρθε ακόμα.» «Μ' εχτίκιασε απόψε» είπε με το νου της η κυρά Επιστήμη. «Τι λίμα είναι αυτή!» Κι ανυπομονώντας «Πες μου, Σπύρο» τού 'πε, «τι λέει η Ρήνη σ' αυτήν τη στενοχώρια;» «Η Ρήνη; τι να πει κι αυτό το φλιμένο! Ο Θεός τση δίνει απομονή. Κλαίει, κάνει, μα τι; Κάθεται κλεισμένη σπίτι· και πού να πάει, συμπεθέρα, η φλιβερη, αστεφάνωτη, καθώς είναι; ντρέπεται κιόλας τον κόσμο. Τι να κάμει; κι όλο λέει για το στεφάνι. Μα τώρα στεφάνι;» «Τι τώρα;» ερώτησε ανήσυχη. «Θά 'ρθουμε και σ' αυτό, συμπεθέρα, απομονή. Ως τώρα κουτσά, στραβά, κάπως επηαίνανε τα πράματα· όπως, να πούμε, πάνε όλα τ' ανθρώπινα τα πράματα. Πάντα κάτι κάτι εβάζαμε στην μπάντα. Στο ύστερο θα το κάναμε το στεφάνωμα. Θα δουλεύαμε μέρα νύχτα για τα χρέγια, σε κάνα δύο χρόνια θά 'πεφτε, ή θα ψόφουνε κι ο παλιογέροντας που μας κυβερνάει· ο υπουργός μας θα μας εδιαφέντευε πάλε, και θα εκερδίζαμε αξέγνωιστοι όσο ηθέλαμε. Τώρα η Ρήνη σου λέει: Όχι έτσι· όχι μ' ορπίδες μοναχά· δε βγαίνει τίποτα όξω. Ειμάστεμε, λέει, δουλευταδες; Ναι; - Δεν έχουμε ανάγκη καένανε. Ας τήνε στεφανώσει, λέει, μία νύχτα κι ας τ' αφήσουμε να χαθούνε τα σπίτια που μας τρώνε· κι ας ζήσουμε κ' εμείς σας τσοι φτωχοί τσ' αλλοινοί.» «Και δε λέει καλά;» «Καλά λέει. Μα το έρτζι μας; Να ξεπέσουμε από ανημπόρια για να γελούνε οι οχτροί μας! Α όχι. Αυτό δεν τον αφήνω εγώ τον ανιψιό μου να το κάμει. Κάλλιο ας κάτσει πάντα του αστεφάνωτος. Να πάμε κ' εμείς με τα μυαλά τα γυναίκια! Τι εκάμαμε τότες; - Τίποτας. Ο άντρας, συμπεθέρα, είναι εκείνος που διευτύνει το σπίτι· η γυναίκα κάθεται και κουναρεί τα παιδιά τση. Όχι; Αντίς, έχει άλλες ιδέες η Ρήνη· άλλες εμείς. Λέει να δουλεύει κι αυτή. Μα ποιος βαστάει αυτήν την καταφρόνια! Ούτε αδερφή μου, ούτε η μάνα μου, ούτε η νύφη μου, ούτε οι ανιψιές μου δεν εξενοδουλέψανε· και ν' αρχινήσουμε τώρα;»

Η κυρά Επιστήμη έβηξε στενοχωρημένη. Όλα αυτά τ' άξερε· ήξερε και περισσότερα· τι την εσκότιζε τώρα αυτός ο πονηρός ο άνθρωπος; Από μακριά εκαταλάβαινε τι τον έκανε να μιλεί και πού έμελλε να τελειώσει. Η Ρήνη κι ο Αντρέας είχανε φτώχεια. Γι' αυτό δεν εστεφανωνόντανε. Έπρεπε αν ήθελε το καλό τους, η ίδια να φροντίσει. Ναι· μα είτανε γελασμένοι! Η κυρά Επιστήμη είχε κι άλλα παιδιά: δύο θεριά που άζαιναν κ' ένα αγόρι· έπρεπε νά 'χει στο νου της το σπίτι της, τα γεράματά της, και τον αδύνατο τον άντρα της το μεθύστακα. Ό,τι είχε να δώσει τό 'ξερε. Α, ούτε λεφτό περισσότερα. Α δε τ' άθελε ο Αντρέας τα τρακόσια, τόσο το καλύτερο. Αυτή τα φύλαε κι ας εμένανε ασεφάνωτοι. Λίγο το κακό. Κ' είπε δυνατά: «Τα τρακόσια ας τα πάρει· ούτε λεφτό περισσότερο.» «Μη βιάζεσαι, χριστιανή! Ο ανιψιός μου, κι ας είναι άντρας, τό 'παμε, συμπεθέρα, είναι παιδί κουτό, και την έπαθε σα με τα μήλα. Τού 'λεγα εγώ: Μη πειράζεις τη θυατέρα τση Τρινκούλαινας· δεν έχει το χρηματικό που σου χρειάζεται· μην το πειράζεις το ξένο το θηλυκό. Δε μ' άκουσε. Πάρε μίαν άλληνε που νά 'χει· εγώ σου τη βρίσκω, σου την έχω στο σκαρί. Τίποτα αυτός· κουτός, τι να του κάμεις! Τώρα όλα του πήγανε κακά κι ανάποδα· όλα· θα το ξέρεις. Το καΐκι τό 'πιακε γιομάτο πράμα, αυτός ο νωματάρχης ο διαολεμένος, που ανάθεμα τον πατέρα του. Πάρ' τονε και δέσ' τονε τον Αντρέα. Από κείνη την ημέρα ψωμί γλυκό δεν έφαε. Ήτε τρώει, ήτε πίνει, ήτε κοιμάται· είναι όλος συλλοή κι όλος γκρίνια. Και καλά που δεν τον επιάκανε κι αυτόνε! Ήτε και το βατάκι του· εγώ κι ο Αντώνης τσου φύαμε· μα επήε στο διάολο και πράμα και καΐκι! Έτσι τώρα τα χρέγια αβγατίσανε. Πού όβολα να κάμει άλλο μπατέλο! Τα διάφορα μένουνε απλέρωτα· κι ανησυχίες με το σακί. Και τώρα καθομάστεμε και οι δύο με σταυρωμένα χέρια στην απολπισία. Ο Αντρέας εγίνηκε αγνώριστος, σαν άλλος άθρωπος έπειτα από τη συφορά του· και με το δικιο του ο καημένος. Πάνε τα λεφτά που εκυκλοφορούσε, και μ' αυτά έβγαζε το καθημερινό του! Κ' έλεε να τ' αβγατίσει. Στο στόμα του τώρα δεν έχει παρά τα τάλαρα τση Σάββαινας, και χτυπάει το κεφάλι του που δε μ' άκουσε. Τι να του κάμω τώρα; Ας μ' άκουε τότες. Έτσι δε θα πείραζε μούτε το σπίτι σου, και θά 'τανε σήμερα αφέντης. Άφησ' τότε να το χτυπάει.»

Κ' εσώπασε κοιτάζοντας τι εντύπωση είχαν κάμει στη γυναίκα τα τελευταία του λόγια. Μα η Τρινκούλαινα έμενε αδιάφορη.

«Το κακό είναι» ξακολούθησε «που κ' η Ρήνη εκατάλαβε πόκαμε κακό νεότισιο. Κι όλο κλαίει αντίς να τότε παρηγοράει. Μωρέ ξέρεις που καμία φορά ένα φαρμάκι αμπώνει τον άθρωπο και στην ατιμία και του κάνει την καρδιά του σίδερο; Έτσι κι ο Αντρέας. Απ' ότις τού 'λαχε αυτό, ούτε συλλογιέται τη Ρήνη· πιάνεται μοναχά απ' τσου καθρέφτες για να ζήσει και να μην ξεπέσει, κι αγωνίζεται χωρίς να γνοιάζεται για καέναν άλλονε. Κακό αυτό· και του το λέω ο κατομοίρης. Τό 'καμες; τό 'καμες. Μα δε μ' ακούει. Και τού 'πα κι όλις: - Μωρέ ανιψιέ, ό,τι εγίνηκε εγίνηκε· δε διορθώνεται· εφτώχυνες τώρα, και πρέπει να ζήσεις και να ζήσεις και τη γυναίκα σου, για να μην τήνε βάλεις, μωρέ, να ξενοδουλεύει. Άμε πάρε, μωρέ, το προικιό τση Τρινκούλαινας για να αρχίσεις ένα έργος. «Όχι» λέει, «τση 'πα που προικιά δε θέλω.» Και έμενε στο πείσμα του, σαν ο αναθεματισμένος ο Οβριός στην πίστη του. «Μωρέ, η Τρινκούλαινα τσί 'χει, τού 'πα, μωρέ μπορεί να σε βοηθήσει, α θέλει.» Του κάκου. «Τι θα σου κάμουνε, λέει, τα τρακόσια τάλαρά τση; Κάλλιο ας φοφήσουμε όλοι τση πείνας.» «Μωρέ, αν τση χαλέψεις κάτι παραπάνω θα στο δώσει.» ««Όχι» λέει· «ο λόγος είναι λόγος.» «Ο λόγος ναι, μα τον έδωκες μίαν ώρα πού 'χες δικό σου καΐκι και που οι ξένοι νοικοκυρέοι σου μπιστευόντανε το χρήμα τσου και το κυκλοφορούσες, κ' έβγαζες το ψωμί σου.» «Όχι» λέει. Ζμωρέ, με παίρνεις και μένανε στο λαιμό σου, γιατί έμεινα άνεργος, κι όταν είμαι νηστικός, το λιοπύρι δε με χορταίνει.» «Όχι» λέει, «όχι!» - «Καλά όχι· ας ιδούμε πού θα τα βγάλει η άκρη. Κάμε πάλε του κεφαλιού σου και μη μ' αποκραστείς, μωρέ. Είδες τι καλά που εβρέθηκες; Τι προσμένεις, μωρέ; Νά 'βρεις κάνα ήβρεμα; Α! Αυτήν την τύχη θα σου φέρει, λες, μωρέ, η Ρήνη; μα δεν είδες το μπάχτι τση; Αφόντις ήρθε αυτό το θηλυκό στα χέρια σου, δεν έχασες, μωρέ, τα πάντα;» Σ' αυτό μου πείθηκε. «Να πάω τση Τρινκούλαινας; «Όχι» μού 'πε. - «Καλά».

«Ακόμα δεν ετέλειωσες;» τού 'πε η κυρά Επιστήμη συγχυσμένη· «έχω να κάμω και το θέλημά μου.» «Μας διώχνεις, ε, συμπεθέρα;» της απάντησε μ' ένα γέλιο πονηρό· «δεν πειράζει· ακόμα μία στιγμή και τεγειώνω. Η κακόμπαχτη η Ρήνη πού να ιδεί στεφάνι! Είναι κάνας μήνας που ζιούμε χωρίς δουγιά. Τα όβολα πάει, εσωθήκανε. Τώρα μας στέρνουνε δικαστικά χαρτιά στο σπίτι. Εχαθήκαμε. Κι ο Αντρέας έχασε το νου του τέγεια. Θα του το πάρουνε το σπίτι, και να τότε ιδείς, είναι καμωμένος σκυλί. Αυτό το ντρέπεται! Κι όλο λέει τώρα που θα μισέψει και που θα μας απαρατήσει όλους, και η Ρήνη σου όλο κλαίει. Και η αφεντιά του είναι και κακότροπος. Ας χτυπάει το κεφάλι του. Ώρα του καλή!» «Και τι θα γένει η Ρήνη, η δυστυχισμένη η θυγατέρα μου;» είπε με μιας η Επιστήμη ανταριασμένη, καταλαβαίνοντας πως της έλεγε την αλήθεια. «Ξέρω και γω! Αυτή είτανε τση καημένης η τύχη τση» αποκρίθηκε με κρουφή ευχαριστία κάνοντας το λυπημένον, «να μείνει άναντρη, η καψούλα, χωρίς να φταίει. Και νά 'ξερεις τι τον αγαπάει! Τι να κάμει; Θά 'ρθει πάλε σπίτι τση.» «Σπίτι της» είπε ανατριχιάζοντας η μάνα· και εσηκώθηκε ν' ανάξει τη λάμπα γιατί ωστόσο είχε νυχτώσει· «σπίτι της» ξανάπε. Κ' εσυλλογίστηκε πως ο πονηρός ο μπάρμπας δεν έλεγε ψέμα. Ο Αντρέας θα τό 'κανε· θα μίσειε. Αναγκασμένος τώρα ν' αγωνιστεί για τη συντήρησή του, για τη θέση του, θα πολεμούσε, αυτός ένας, μ' όλα τα πλάσματα που υπήρχαν, πριν κραχτεί νικημένος, και θ' άφηνε τη θυγατέρα της στην καταφρόνια. Θα εντροπιαζότουε έτσι περισσότερο το σπίτι της. Κ' η δυστυχισμένη η κόρη

δεν είχε φταίξει, γιατί μία δύναμη ανώτερη, η μοίρα, την είχε ρίξει στα χέρια του, καθώς ο αέρας παίρνει από τα δέντρα τα φύλλα και φουσκώνει τα αφρισμένα τα κύματα.

Κι ωστόσο ο άλλος της έλεγε: «Μωρέ, τού 'πα, 'τρι φύγεις, μωρέ, άφησέ με να πάω στη Τρινκούλαινας να τση τα πω όλα'. - Δε μου 'δωκε απάντηση. - 'Μωρέ καλέ, μωρέ κακέ, μωρέ άφησέ με'. 'Πού να πας, μπάρμπα' μου 'πε, 'δε θα τα ξέρει όλα λογιάζεις η Τρινκούλαινας; αν ήθελε να βοηθήσει, δε θα μνηούσε η ίδια;» - 'Μωρέ τση πήρες το παιδί τση και την τιμή τση και να μνηύσει; τι λες!' "Έχει στο νου τση' μου 'πε 'να γένω δούλος. Ξέρεις, μωρέ μπάρμπα, τι τση 'πρεπες; Να τση στείλω οπίσω τη Ρήνη και να πάρω την άλλην τση Σάββαινας. Τι λες; μου τήνε δίνει ακόμα; 'Για να στη δίνει, τη δίνει' τού 'πα· μα αυτήν την ατιμία δεν την κάνεις· κάλλιο μίσεψε'. 'Λογιάζεις θα σκιαζόμουνα τον Τρίνκουλο;' μου 'πε. «Α εβρήκατε αδυναμία» είπε η Επιστήμη θυμωμένη και φοβισμένη, «σύμφωνοι είσατε και οι δυο σας. Ο μασκαράς! Τι ιδέες που γεννάει ο νους του. Σε θιαμάζομαι πόρχεσαι και μου λες αυτά τα λόγια. Μα έτσι το συνηθάτε εσείς. Το σόι σας από την αρχή του είναι τέτοιο!» «Μη μας βρίζεις, συμπεθέρα, να ζεις, μη με πάρει και μένανε ο θυμός» της απάντησε ανάβοντας ένα τσιγάρο· «αυτό δεν το κάνει· μούτε τον αφήνουμε. Η αφεντιά σου βρίζεις, κι αντίς εγώ ήρθα για καλό. Θέλω να προλάβεις. Κ' ήρθα να στα πω αυτά, χωρίς να το ξέρει, πίστεψε, χωρίς να ξέρει τίποτα. Το σπίτι του είναι βαρεμένο με εξακόσια τάλαρα, σου τό 'χε μιλήσει. Αν του τά 'χες δώσει, όλα θά 'τανε καλά. Και για την αφεντιά σου, δεν είτανε και πολλά. Τώρα η Ρήνη θά 'τανε στεφανωμένη, νοικοκυρά μέσα στο αρχαίο νοικοκυρεμένο σπίτι του Ξη, κι απόφτου ήσυχη. Δεν τού 'πρεπε του Αντρέα και κάτι περσότερο; Τι είναι εξακόσια βρωμοτάλαρα; Ένα τίποτα! Τση Σάββαινας έχει απάνου από χιγιάδα.» «Και τη στεφανώνει τη Ρήνη» ερώτησε η νοικοκυρά αναποφάσιστη και αναστενάζοντας. «Μη βιάεσαι, έτσι με μιας» της απάντησε βάζοντας ένα δάχτυλο στο μέτωπό του· «αν τά 'χε τα εξακόσια, ελευτέρωνε το σπίτι του. Μα να τότε ρωπήσω. Σού 'πα δεν ξέρει ακόμα τίποτα που ήρθα να σ' έβρω. Ένα κεραμίδι σίγουρο, για να αποσκεπάζει κανείς το κεφάλι του, καλό είναι, δε σου λέω, μα δε φτάνει. Ο άθρωπος θέλει και να τρώει. Θα μισέψει, λέει. Εδώ δε μπορεί να ξενοδουλεύει. Καΐκι δεν έχει· κ' ένα καΐκι σαν αυτό πόχασε στοιχίζει τετρακόσια τάλαρα.» «Θέλει λοιπόν χίλια!» είπε με θυμό η γυναίκα. «Κόπιασε στο καλό, και κάμετε ό,τι θέλετε. Ήρθες εδώ να παζαρέψεις. Δε ντρεπόσουνε!» «Καλά, καλά» της αποκρίθηκε σα φοβερίζοντας κ' εσηκώθηκε για να φύγει. «Κόπιασε στο καλό και μη σου πού αλλού! Τρεις εκατοστές είναι η μερίδα της, α θέλει ας τσι πάρει, είδε μη πνίχτε τήνε κιόλας. Εγώ δε με γνοιάζει. Ούτε λεφτό περσότερο.»

Κ' εκείνην τη στιγμή εξαναρχότου στο σπίτι ο Τρίνκουλος, κρασιμένος, γερασμένος, αδύνατος, σκυφτός και καλανταρίζοντας. Τα θολωμένα του τα μάτια ήταν βασιλεμένα από τη μέθη και το χρώμα του λιγνού προσώπου του κόκκινο. Είχε ακούσει κ' εκείνος τα τελευταία τα λόγια· και τώρα της είπε: «Δος τα τα εξακόσια, καημένη, εγώ σου τό 'πα από την αρχή· είδες που εκαταρθήκαμε;» «Θέλουμε χίλια, μεθύστακα» τού 'πε άγρια η γυναίκα του· εσύ τά 'φταιξες· τι να δώσω; τα μάτια μου;» «Τά 'χεις» της ξανάπε κουνώντας κουτά το κεφάλι του ο μεθυμένος· «τά 'χεις· dos του τα.» «Χίλια είναι όλα όλα! Θέλεις να μας πάρει και το ποκάμισο και να διακονήσουμε;» «Θα δουλέψουμε» της αποκρίθηκε, «dos τα.»

Κ' έτσι λέγοντας επήγαινε καλανταρίζοντας στην κρεβατοκάμαρα για να κοιμηθεί, ενώ, την ίδια στιγμή, ο μπάρμπα του Αντρέα έβγαινε στο δρόμο.

Κεφάλαιο Θ'

Κ' είτανε η πικρή αλήθεια πως ο Αντρέας είχε αλλάξει. Ο αγώνας για την ύπαρξη, η προσπάθειά του για να μην ξεπέσει από την κοινωνική του τη θέση, τον είχαν καταβάλει. Είχαν νικήσει εκείνο τον καιρό την αγάπη. Και τώρα η απόκριση της κυράς Επιστήμης τον επείσμωνε.

Το ίδιο βράδι που ο μπάρμπα τού την έφερε σ' ένα μικρό καφενείο του προαστίου, επήγε στο σπίτι του με βαριά καρδιά, μουρμουρίζοντας, κι όλα τα κατάβαρα τά 'ριχνε τώρα στη γυναίκα του, στην κακή της την τύχη, στο φτωχό της το μυαλό που δεν ήξερε ν' αναγκάσει τη μάνα της να τους βοηθήσει.

«Εβαλθήκανε» έλεγε με το νου του ανεβαίνοντας τη σκάλα του, «μάνα και θυγατέρα, να με κάμουμε δούλο· όμοιονέ τους. Ίσως η κυρά Επιστήμη θα χαίρεται κιόλας το χαλασμό μου.»

Απάνου εβρήκε τη Ρήνη καθισμένη στην κρεβατοκάμαρα, μπρος σ' ένα μικρό τραπέζι, όπου έκαιε ένα λυχνάρι, με το βελόνι στα χέρια, που εδιόρθωνε του σπιτιού τ' ασπρόρουχα, και σοβαρός την εκαλησπέρισε.

Η Ρήνη τον εκατάλαβε και αναστενάζοντας τού 'πε αμέσως πικρά· «Τι τρέχει πάλε; Δεν τα δίνει, ε;» «Δεν τα δίνει» της αποκρίθηκε ξερά. Επάσκισε να χαμογελάσει και σε μία στιγμή τού 'πε: «Μη λες που δε θα στα δώσει η μάνα όσα σου 'ταξε· μα ίσως τη στιγμή που η ανάγκη θά 'ναι πλιο μεγάλη.» «Τι λες;» της αποκρίθηκε συγχυσμένος· «και πότε η ανάγκη θά 'ναι πλιο μεγάλη; Τούτη τη βδομάδα μου πουλούνε το σπίτι μου· και το ξέρεις, άλλα όβολα δεν έχουμε· αύριο πρέπει να πιάσω δουλειά.» «Τό 'χε αληθινά αποφασίσει;» εσκέφτηκε χαρούμενη· «ω αν είταν έτσι, όλη η δυστυχία της θα ετέλειωνε· θά 'ρχιζε από τα τώρα καινούρια ζωή, και κάθε βήμα που θά 'καναν θά 'ταν για κείνους κέρδος.» Επήγε σιμά του· το χείλι της εχαμογέλασε, στ' αχνό πρόσωπό της ανέβαινε μία ανάλαφρη κοκκινάδα· εκείνην τη στιγμή ήθελε να ριχτεί στην αγκαλιά του, νομίζοντας πως πάλι θα τον εκέρδιζε· «Είμαστε νέοι και οι δύο» τού 'πε τρυφερά· «κι αν πουληθεί το σπίτι θα κάμουμε ένα άλλο καλύτερο. Θα δουλεύω και γω στο πλευρό σου, ξέρω την τέχνη της

μάνας μου, κ' ενωμένοι και οι δύο θα αγωνιστούμε. Μη χάνεσαι· ο θεός θα βοηθήσει· μπροστά στην ευτυχία, ανάθεμά τα τα τάλαρα.»

Δεν είταν η πρώτη φορά που του μιλούσε έτσι. Μα ο Αντρέας τέτοιαν ευτυχία δεν ήθελε να την ξέρει. Ως κι αυτός τ'ά 'χε αναθεματίσει τα πλούτη και καθόλου δεν τ'ά 'χε ζηλέψει, αλλιώς δε θα την έπαιρνε βέβαια, μα δεν επιθυμούσε για τούτο και τον ξεπεσμό. Αν η κυρά Επιστήμη του τ'ά 'δινε όσα της είχε ζητήσει το καλοκαίρι, όλα τώρα θ'ά 'ταν αλλιώτικα. Θ'ά 'χε ελευτερώσει το σπίτι, θ'ά 'χε το καΐκι του, καλά κακά θα δούλευε· γιατί δε θ'ά 'ταν αναγκασμένος να κιντυνεύει όταν οι περίστασες είταν ενάντιες, δε θα τον έσφιγγαν τα χρέγια, και θα μπόρει κ' εκείνος να προσμένει, κάνοντας μίαν άλλη δουλειά λιγότερο ωφέλιμη, μα ασφαλισμένην. Και τώρα αντίς η κακοτυχία της τ'ά 'χε φέρει όλα ανάποδα· και τα εξακόσια θ'ά 'ταν μία στάλα νερό μέσα σε μία θάλασσα· πού να αφροπλέξει πάλε μέσα σ' όλην αυτή την καταστροφή; Κ' έτσι τα λόγια της Ρήνης τον ερέθισαν εκείνην τη στιγμή αντίς να τονπραΰνουν.

Της είπε με βραχνή φωνή και με κατεβασμένο βλέφαρο: «Εγώ το πρωτόπα: ανάθεμά τα· μα πού να βρω να λευτερώσω το σπίτι, να κάμω καινούριο καΐκι, για νά 'μαι ό,τι είμουνα πριν έρθεις εδώ μέσα; Εσύ φταις.» «Εγώ φταίω;» τού 'πε κοιτάζοντάς τον πικρά· «τι λες; εγώ σας έστερνα στη Στεριά; εγώ σου 'λεγα λόγο; ό,τι έκαμες τό 'καμες με το κεφάλι σου, και ακόμα ούτε τώρα δεν υποτάζεσαι στην ανάγκη και δε θέλεις να δουλέψεις με πίστη και μ' ολπίδα στο Θεό, μόνε κάθεσαι για να σε καταπιεί πρώτα η συφορά. Τι μας λείπεται, καημένε, ως κ' έτσι καθώς είμαστε; δυναμη, υγεία, νιότη; Όλα δεν τ'ά 'χουμε; Και δεν έχουμε... και την αγάπη;» «Η αγάπη δεν τρώεται» της απάντησε σκληρά. «Άφησε» τού 'πε αναστενάζοντας και κοιτάζοντάς τον δακρυσμένη, «να της μηνύσω αύριο και γω. Ω τα τρακόσια θα τα δώκει, είμαι βέβαιη. Α θέλεις πάω και η ίδια να τήνε βρω κι ας με σκοτώσει. Μπορείς έτσι ν' αρχίσεις ένα έργο.» «Τα τρακόσια!» της είπε αφύωντας περσότερο, «και τι να τα κάμω, μωρή!» Ίσως θ'ά 'δινε και τα εξακόσια που εχάλεψα· μα θέλει πρώτα να ιδεί το στεφάνωμα. Πρόσμενε στεφάνι! Μα τούτον το σταυρό, ποτέ. Δε σε στεφανώνω, α δε δώκει τα χίλια που χρειάζονται.» Και με το δάκτυλο έκαμε απάνου στο τραπέζι το σημάδι. «Χίλια!» τού 'πε αχνίζοντας πάλι· «πού να τ'ά 'βρει η δυστυχισμένη; Θέλεις να λιμοχτονήσουνε όλοι οι άλλοι;» «Τά 'χει· τό 'πε κι ο πατέρας σου· κι α δεν τα κομίσει, σου 'πα. Εξακόσια για το σπίτι, τετρακόσια για το καΐκι. Τότες βρίσκω δουλειά.» «Έτσι κάνουνε οι τίμιοι αθρώποι; Ω συφορά μου, πώς απατήθηκα!» «Να σου πω τι λέει ο μπάρμπας;» της αποκρίθηκε πειραγμένος σα να εχαιρότου που την έκανε να υποφέρνει· «αφού εσύ τα φταις, να σε διώξω.» «Να με διώξεις, σου λέει» του φώναξε. Και σε μία στιγμή αγριεύοντας κ' εκείνη και βρίσκοντας ένα θάρρος που δεν επίστευε αληθινά να τό 'χει, ξακολούθησε: «Το λες γιατί ήβρηκες αδυναμία, γιατί δεν έχω αδέρφια, γιατί ο πατέρας μου είναι άρρωστος και γέρος, γιατί το σπίτι μου τό 'χει μοναχά η μάνα μου στην πλάτη της! Το λες γιατί μ' έχεις καταστημένηνη όπως μ' έχεις, και δε θα γυρίζει άθρωπος να με κοιτάξει, αφού επέρασα από τα χέρια σου. Έφταιξα εγώ που σ' εμπιστεύτηκα· σ' έλεγα τίμιον άθρωπο· κι αντίς εγελάστηκα. Ας χαθώ! Τι άλλο να σου κάμω η δύστυχη η μάνα μου; όσα εχάλεψες σου τα δίνει, ακούω. Λευτερώνεις το σπίτι σου· δούλεψε· γιατί ζητάς το περσότερο;» «Μου λέει» την αντίσκοψε μ' αδιαφορία, «να σε διώξω και να πάρω την άλληνη τση Σάββαινας, πόχει χίλια πεντακόσια. Και μου λέει καλά. Αν τον άκουα από την αρχή τ'ά 'χα σήμερα, και θ'ά 'χα και το καΐκι. Μα κάλλιο αργά παρά ποτέ. Α δεν το κάμω πρέπει να ξενοδουλέψω.» ««Την άλληνη θα πάρεις» τού 'πε ησυχάζοντας ξάφνου και αποφασισμένη τώρα να διαφεντέπει τη θέση της· «μα εγώ δε φεύγω από δω, ούτε α με σκοτώσεις. Μαζί θα περάσουμε και τα καλά και τα κακά.»

Κ' εκείνην τη στιγμή η ζήλεια σα φίδι φαρμακωμένο της εδάγκανε την άκρη της καρδιάς της. Τώρα ανέβαινε κι ο μπάρμπας απάνου και χωρίς να τότε χαιρετήθει τού 'πε με σοβαρό ύφος: «Τίμιες ορμήνειες δίνεις του ανιψιού σου, σαν προεστός πού 'σαι! Σπολαήτης σου που θέλεις να με χάσεις.» Και μέσα της έβραζε το αίμα, και η χολή της ήταν έτοιμη να ξεσπάσει. «Τι τού 'χε κάμει η δύστυχη εκείνού του αθρώπου για να τήνε μισεί τόσο;» «Εγώ, μωρή κοπέλα» είπε ο μπάρμπας κάνοντας το σταυρό του, «εγώ, μωρέ ανιψιέ, σου 'πα ποτέ κακό λόγο; Δε σ' ορμήνεψα πάντα στο καλό; Μα πρώιμα αρχίσατε τη διχόνοια και τη γκρίνια. Δε σου τό 'λεα πάντα, μωρέ, πόχεις ανάγκες, πόχεις χρέγια; δε σου 'λεα να την αφήκεις ήσυχη την ξένη κοπέλα, κι όχι να τήνε σηκώσεις από τον κόρφο τση μάνας τση, για να μη μπορείς τώρα να τση φέρνεις μία λίτρα ψωμί και να υποχρεωθείς να τη στείλεις πάλε σπίτι τση!» «Πιλάτε!» τού 'πε αγριοκοιτάζοντάς τον η Ρήνη· «σε ξέρω πώς μιλείς, σε καταλαβαίνω· έτσι του βάνεις ιδέες. Τι μπορεί και ξεμπορεί; Α θέλει μπορεί, και μπορούνε και τα χέρια μου να με ζήσουνε· ας πιάκει δουλειά κι αυτός· τι τα θέλουμε τα χρειωμένα τα παλάτια;» «Τα χρειωμένα τα παλάτια!» εφώναξε ο Αντρέας που ο λόγος τον είχε αγγίξει κατάκαρδα, κάνοντας ένα βήμα προς απάνου της. «Ησυχάστε» είπε ο άλλος κάνοντας πως δεν είχε καταλάβει τη βρισιά και μπαίνοντας στη μέση. «Δε στό 'πα, μωρέ, να σου βρω εγώ δουλειά στα ψάρια; Δε στό 'πα που σου την έβρηκα; Είναι περιπτά τα μαλώματα. Θέλεις δε θέλεις, για την ώρα ή για πάντα, θα ξενοδουλέψεις, αφού η Τρινκούλαινα δε σου δίνει τα τάλαρα που θέλεις.» «Από τ' απόψε!» εφώναξε ο Αντρέας με πείσμα· «πάμε να βρούμε τσου φαράδες. Ας κουρεύεται εδώ μοναχή της.» «Μα πες το, μωρέ, μπρίχου φύγεις, για να μην έχει κατάβαρος σε μένανε και για να μην έχω κ' εγώ από αύριο, που δε θ'ά 'σαι εδώ, τα βάσανα: σου 'πα ποτέ λόγο για τη θυατέρα τση Σάββαινας, απόντις επήρες αυτήν την κακομοίρα; Μού 'πες δουγιά να σου βρω·

σου την έβρηκα· θα φταίω κιόλας εγώ, γιατί θά 'σαι μακριά από το σπίτι σου;» «Ξέρω πώς μιλείς» τού 'πε η Ρήνη αναστενάζοντας πικρά· «εσύ μας ξεχωρίζεις γιατί δεν έχεις τώρα να τρως από τον Αντρέα σαν πρώτα, αφού τού 'χασες το καϊκι. Ας πάει στσι βάρκες, μα εγώ από δω δε φεύγω· τη χάρη δε σου τήνε κάνω.» «Εμένανε;» είπε ζαβώνοντας περγελαστικά το χείλι του· «κοπέλα μου, δεν είσαι καλά!» Και γέρνοντας προς τον ανιψιό του: «Ας χρωστάει χάρη τση μάνας τση! Για τη γρουσουζιά τση, μωρές, αύριο, την άλληνε, πουλιέται, τσα! το σπίτι· κ' έτσι ας κάτσει μέσα, σα μπορεί. Πάμε μωρέ!» «Α τέτοιοι είσαστε!» τους είπε ξεσπώντας απελπισμένη σε δάκρυα ενώ οι δύο άντρες έφευγαν. Κι ο Αντρέας σταματαίνοντας για μία στιγμή της αποκρίθηκε: «Κάμε, α θέλεις, τη μάνα σου να τα δώσει.»

Κεφάλαιο Ι'

Ω πώς μπορούσε ποτέ να το φανταστεί πως έτσι θα τέλειωναν τα πράματα; Την άφηνε μοναχή της, χωρίς ψωμί, χωρίς έργο, χωρίς στεφάνι, σ' ένα σπίτι που έμελλε σήμερα να πουληθεί, χωρίς ελπίδα καμία, για να του βρει αυτά τα χρήματα. Ποιος; Αυτός που τον είχε αγαπήσει περισσότερο από τον εαυτό της, αυτός που τού 'χε μπιστευτεί όλο της το είναι.

«Απίστευτο, απίστευτο!» έλεγε μοναχή της με βαριά θλίψη στην καρδιά. Και στο νου της όλο οι ίδιες ιδέες εκुकλογύριζαν όλη τη νύχτα, που άγρυπνη τον επρόσμενε με την ελπίδα να τον ακούσει από μία στιγμή στην άλλη στο δρόμο πρώτα, έπειτα στη σκάλα και τέλος μέσα στην κάμαρα. Και σε κάθε περπάτημα ανθρώπου, που εδιάβαινε το καντούνι, εσπαρταρούσε η καρδιά της, και εγενόνταν προσεχτικές οι ακουές της, και κάτι μέσα της της έλεγε πως είταν εκείνος.

Μεσάνυχτα είχαν περάσει και δεν ερχότου. Είχε πει την αλήθεια ο άτιμος ο μπάρμπας· και ίσως αλήθεια θα την άφηνε εδώ, ως να βαρεθεί μοναχή της και να φύγει η ίδια, γιατί θα της είταν αδύνατο να αναγκάσει τη μάνα της να δώσει τα όσα της εχάλευαν. Πώς, πώς να την παρακαλέσει; τι να της πει, αυτή που εφοβότου και εντρεπτότου ως και να την αναντρανίσει; Ποιόνα να της στείλει; Όλα έρχονταν ανάποδα, όλα άσκημα, όλα ενάντια.

Και οι ώρες επερνούσαν αργά αργά, μα αυτή πάνα επρόσμενε. Βέβαια θά 'χε μισέψει με τες βάρκες στο ψάρεμα και για μέρες, για δεκαπέντε, για είκοσι, ποιος ξέρει, δε θα τον έβλεπε. Και τι θά 'κανε μοναχή της καθώς είταν, αυτή μια αδύνατη κοπέλα, που όλη της τη ζωή ούτε στιγμή δεν είχε φροντίσει για τον εαυτό της; Και τώρα όλη της η δύναμη, όλη η πίστη της στην εργασία, όλες οι ελπίδες της, όλο της το θάρρος και η απαντοχή μελλάμενου καιρού καλύτερου την παραιτούσαν ολότελα και απόμνησκε η παρατημένη καρδιά της ερημαγμένη, παρόμοια σ' ένα πλούσιο περιβόλι όταν απάνωθέ του περνάει καταστρεφτικό το δρολάπι. Όξω ησυχία εβασίλευε· ούτε η θάλασσα δεν ακουότου εκείνην τη νύχτα. Και οι ώρες εδιάβαιναν αργά αργά, και είταν ατέλειωτη η μεγάλη χειμωνιάτικη νύχτα. Ω τουλάχιστο νά 'φευγε γλήγορα! Το φως είναι παρηγοριά για τους δυστυχισμένους· το φως το γλυκό της μέρας. Μα και οι νύχτες στο πλευρό του θα μπόρειαν νά 'ταν της ευτυχίας της η πηγή. Ω να τον είχε σιμά της, αυτόνε που τον είχε αγαπήσει, που θα μπόρειε ακόμα να τον αγαπάει, κι ας την είχε μεταχειριστεί απόψε τόσο άγρια, τόσο σκληρά, τόσο απάνθρωπα, έναν τέτοιο νέο, στήριγμα της ζωής της και καμάρι της μπροστά σ' όλον τον άλλο κόσμο. Και αχ, δεν έφταιγε ούτε αυτός· δεν είταν φυσικιά η κακοσύνη μέσα στο στήθι του! Οι περίστασες, οι δυστυχίες τον είχαν αλλάξει. Κουναρημένος καθώς είταν σε ιδέες νοικοκυρίσιες, δε μπορούσε με μιας να συνηθίσει στον σκληρό ξεπεσμό, αλλά με όλην του τη δύναμη αντιστεκότου, και αυτή την πρώτη μέρα, που αναγκάστηκε να πιάσει έργο ξένο στα χέρια του, είταν τόσο σκληρή γι' αυτόνε η αλλαγή, που σε μία στιγμή ο θυμός του εξέσπασε απάνου της. Δεν έφταιγε. Μα δε θα μετάνοιωνε; Ποιος ξέρει; Και αυτιάστηκε πάλι με μίαν αλαργινή ελπίδα πως θ' άκουε τα ποθητά πατήματά του, κ' επρόσμενε ακίνητη. Κι όταν είδε πως όλα είταν του κάκου, και πάλι τότες μέσα στη νέα της καρδιά καινούρια απαντοχή εφώτισε. Εξεσκεπάστηκε· και στη μικρή τρεμάμενη λάμψη του καντηλιού εκοίταζε η ίδια το κορμί της, τα μαρμαρένια της τα πλούσια τα στήθη, τα ξανθά μαλλιά της που εχυνόνταν στους νώμους της σαν ποταμός χρυσός, και από την κορφή ως τα πόδια όλα τα αρμονικά της σουσουμία, όλο το μέστωμα της νιότης.

Κ' εσκέφτηκε: «Δεν είναι άξιο της αγάπης του αυτό το κορμί μου; και μπορεί να λησμονήσει τέλεια την τόση μου αγάπη; Μπορεί αλήθεια να μη γνοιαστεί για τη ζωή μου, και νά 'μαι για πάντα ολότελα ξένη για κείνον;» Και πάλι όμως μαύρες ιδέες εσκοτείνιασαν το νου της: Ω κι αν εξαναρχότου, κι αν την αγάλιαζε, κι αν την περίσφιγγε με τα δυνατά του τα μπράτσα, με την αγάπη την πρώτη, πού θα βρισκότου πλια και η χαμένη η αρμονία, αφού εμπόρεσε μία στιγμή να την αρνηθεί, σε μία δύσκολη στιγμή της ζωής, αδιάφορο αν από φταίξιμό του ή όχι, ενώ τότες είχε μάλιστα το χρέος να αγωνιστεί και να νικήσει κάθε ενάντιο; Μα είταν δεμένη για πάντα μ' εκείνον. «Ω το ψωμί, το ψωμί!» είπε φοβισμένη. Και απάντησε του εαυτού της: «Όχι δε θα της έλειπε μήτε εκείνο. Παληκαρίσια το πρῶι θα επήγαινε να γυρέψει εργασία· θα τα επατούσε τα παλιά τα συνηθία· περήφανη θα εφανερωνότου μπροστά σ' όλους τους ανθρώπους, γιατί τα χέρια της εμπορούσαν να την ζήσουν. Και θα τον επρόσμενε. Κι ας μην ερχότου α δεν ήθελε, ή και στο ύστερο ας την απαρατούσε για πάντα. Για πάντα;» Και η μεγάλη της η αγάπη ξάφνου εξύπνησε τρομερή, τρυφερή, απέραντη, μέσα στην καρδιά της, μέσα στην καρδιά της γυναικός πού 'χε δοκιμάσει τα φλογερά

αγκαλιάσματα, και εθυμήθηκε τα πλατιά του τα στήθη, όπου κάθε νύχτα ακουμπούσε το ξανθό της κεφάλι! Τον ήθελε· τον ήθελε δικό της, μόνο δικό της, και είταν τρομερό τυράγνιο για κείνην η ιδέα πως μία άλλη ημπορούσε να της τον πάρει για το χρήμα. Όχι, τα χέρια του δεν τ'α'χε ανάγκη για να τη ζήσουν· την εξούσαν τα δικά της. Μα η αγάπη του της είταν τώρα τόσο χρειαστή, όσο και το ίδιο της το αίμα που τ'άκουε μέσα της να βράζει. Όχι, δε θα της τον έπαιρνε καμία· δε θ'άφηνε. Τι επείραζε αν επουλιότουν το χρωμένο παλάτι, που κάτω από τη σκέπη του τώρα όλη νύχτα εδερνότουν; Η καλοτυχία δε διαλέει μονάχα τα ψηλά τα σπίτια, δεν περπατεί μόνο ανάμεσα σ' αρχόντους και σε πλούσιους. Ας εχανότουν το σπίτι. Ό,τι θα εκέρδιζαν και οι δύο τους θά 'ταν αρκετό για να ζήσουν, αφού, όπως τού 'χε πει, είχαν νιότη, δύναμη, υγεία, και αχ! την αγάπη. Ας ξαναρχότουν μονάχα.

Κι αυτιάστηκε πάλι τα πατήματα ενού διαβάτη στο δρόμο. Και από τη βιάση του βηματισμού εκατάλαβε πως είταν ο φαναράς που εσβηρούσε του καντουνιού το φανάρι. «Θα φέξει σε λίγο» είπε παρηγορημένη. Κ'εκοίταξε τ' άλλο το μισό του κρεβατιού που είταν άδειο και εδάκρυσε. Μα τώρα η καρδιά της είχε ησυχάσει. Μέσα σ' όλην την ταραχή της νυκτός είχε αποφασίσει· και με καινούρια δύναμη αντιμετώπιζε πάλι τον αγώνα της ζωής και με καινούριες ελπίδες ετοιμαζότουν να ζήσει. «Ω!» είπε, ενώ εσηκωνότουν, ο άντρας της έπειτα από τες πρώτες μέρες θα συνήθιζε τη θέση του, θα συνήθιζε να μην ντρέπεται την ξένη δουλειά, και θα της εξαναρχότουν τέτοιος όπως τον είχε πρωτογνωρίσει το βράδι που αναθεμάτιζε τα πλούτη.

Κεφάλαιο ΙΑ΄

Και τό 'καμε. Αρματώθηκε με υπομονή, με καρτερία, με ελπίδα, και το ίδιο το πρώι εξήτησε δουλειά στο εργοστάσιο που εγνώριζε, όπου εδούλευε πάντα η μάνα της. Κι αυτό το τόλμημά της που εκαταφρονούσε τους πατροπαράδοτους και παράλογους θεσμούς, της εφάνηκε πολύ ευκολότερο απ' ό,τι το φανταζότουν, κι ούτε ένα χείλι δε βρέθηκε να την κατακρίνει για τούτο. Είταν φτωχιά κ' έπρεπε να δουλέψει. Και τώρα επερνούσαν οι μέρες της ήσυχα· μα ο Αντρέας δεν ερχότουν.

Μόνο από το μπάρμπα που τον έβλεπε κάπου κάπου, γιατί τώρα κι αυτός έλειπε όλη μέρα, εμάθαινε πως ο άντρας της εδούλευε γιορτή καματερή στη θάλασσα και πως μόνο ερχότουν στη χώρα κάθε αυγή με τη βάρκα για να φέρνει στην αγορά τα ψάρια. Μα ο Σπίρος πονηρά εφυλαότουν να της πει κ' ένα λόγο για τους σκοπούς τους.

Είχαν λέω περνάσει μέρες κι αυτή ολομόναχη εργαζότουν· μα η δοκιμασία την είχε σκληρύνει και η καρδιά της είχε μεγαλώσει. Τώρα εγνώριζε καλύτερα τον κόσμο. Και τώρα ήξερε όλο το προάστιο πως οι Ξήδες είχαν φτωχύνει πλια, πως άντρες και γυναίκες σπίτι τους έπρεπε να ξενοδουλεύουν για να ζήσουν, κ' ήξερε κιόλας πως την Κυριακή θα τους έβαζαν το πατρικό τους παλατάκι στη δημοπρασία. Κι αυτό τό 'χε ακούσει κ' η Ρήνη, μα τώρα δεν απελπιζότουν. Έπρεπε να υποταχτεί στη μοίρα κ' είταν παρέτοιμη να νοικιάσει ένα χαμώγι και να περιμένει αμόλευτη και τίμια τον άντρα της, αν αλλούθε δεν ερχότουν βοήθεια καμία. Η καρδιά της της τό 'λεγε πως η μάνα δε θα την άφηνε στο ύστερο να χαθεί.

Κι αληθινά την Παρασκευή το βράδι, όταν είχε σχολάσει από το εργοστάσιο η κυρά Επιστήμη ήρθε και τη βρήκε στην κρεβατοκάμαρά της, όπου εσυνήθιζε να κάθεται όλο το βράδι. Είχε κατεβασμένο χαμηλά το μαντήλι της και τα μάτια της δεν εφαινότουν καθόλου, γιατί δεν τα φώτιζε η τρεμάμενη φλόγα του λυχνariού που έπαιζε απάνου στ' άλλα της τα πιθέματα.

Η Ρήνη είχε σηκωθεί ακούοντας το βήμα της και μια στιγμή οι δύο γυναίκες είχαν σταθεί σιωπηλές, σα να εφοβούνταν η μία την άλλη, σα να εφοβούνταν τα πικρά τα λόγια που είχαν να πουν η μία της άλλης, κι απέκει ολομεμιάς η αγάπη ενίκησε. Η κόρη ερίχτηκε στην αγκαλιά της μάνας και τα δάκρυα έτρεξαν ποτάμι από τα μάτια τους και τες ησύχασαν και τότες εφιληθήκαν.

«Δυστυχισμένη» της είπε η μάνα κλαίοντας. Της απάντησε μ' ένα αναφιλητό που της ετίναξε το στήθι κ' έπειτα της είπε: «Τι να κάμω, μάνα;» «Ό,τι έκαμες, έκαμες» της αποκρίθηκε αφήνοντάς την και ξεσκεπάζοντας το κεφάλι της, «άλλο απ' ό,τι έκαμες δεν έχεις να κάμεις, αλλά ας ιδούμε α μπορεί να βρεθεί δόρθωση.»

Την άκουε με προσοχή κ' εσφούγγισε τα μάτια της. Θα ετελειώναν τάχα τώρα τα δεινά και θα ερχότουν τέλος η δίκαιη ανταμοιβή της αρετής της; «Το ξέρεις» ξανάπε η μάνα καθίζοντας μπρος στο τραπέζι και ησυχασμένη τώρα· «το ξέρεις πως την Κυριακή σας πουλούνε το σπίτι;» «Το ξέρω· μα ας πάει το έρημο· τι τα θέλω τα χρωμένα παλάτια; Αυτό τους εκατάστρεψε.» «Μη βιάζεσαι» της είπε η μάνα που ολοένα το βλέμμα της εζωντάνευε. «Αυτό που λες δεν είνε το σωστό. Τ' αγαπάει και κείνος το πατρικό του το σπίτι.» Και σε μια στιγμή επρόστρεσε πικρά: «Σ' απaráτησε, ε;» «Δουλεύει στα ψάρια» αποκρίθηκε ντροπιασμένη, λέγοντας ναι, με το κεφάλι μονάχα. «Και δε θα 'ρθει;» «Δεν ξέρω, δε μού 'πε.» «Άκουσε» της είπε σκεπτική· «θα πάω αύριο να τον έβρω στη χώρα, την ώρα που φέρνει τα ψάρια, και θα του μιλήσω. Δε θέλω να το χάσετε το σπίτι· ας τα πάει τα εξακόσια που εγύρεψε· μα ας σε στεφανώσει.» «Ω μάνα» είπε ξαναδακρύζοντας από ευγνωμοσύνη· «είσαι καλή! Μα κ' εγώ δεν έφταιξα. Τα πράματα δεν ήρθαν έτσι από χεριού μου.» «Ό,τι έκαμες, έκαμες» της απάντησε κλειώνοντας αγάλι αγάλι τα μάτια, σα νά 'θελε να ξεφύγει μίαν άσκημη εικόνα που εκείνην τη στιγμή τής περνούσε μπροστά της. Μα τώρα πάλι η κόρη τής έλεγε:

«Μόνο, ποιος ξέρει α φαριστηθεί μ' αυτά. Εδώ το ύστερο βράδι εμιλούσανε για χίλια, για χιλιάδες, ξέρω και γω για πόσα· και πού να βρεθούν αυτά που θέλει, καημένη μάνα· του δοκήθηκε να σας γδάρει.» «Τέτοιοι δεν είναι» της είπε με σοβαρό ύφος· «όλα τα κάνει για να μου ανοίξει το πουγκί μου και να πάρει όσα εγύρευε. Θά 'ρθει πάλι στην αγκαλιά σου, καλός όπως ήτανε και πρώτα. Μην απολπίζεσαι. Θα κερδίσει το σπίτι του. Για τ' άλλα τα παιδιά τα καημένα θα δουλέψω όσο κι αν ημπορώ· κι ας τους αφήσω καθενού λιγότερα, θα τους γλυτώσω τουλάχιστο την τιμή του σπιτιού τους.» «Ω μάνα» της εφώναξε φαριστώντας με σιγαλή φωνή. «Πόσο σ' επίκρανα, και τον καλό μου τον πατέρα!» «Ο καημένος ο μεθύστακας! Δεν πίνει τώρα σταξιά· η λύπη του είναι μεγάλη· τότε παρηγορώ όπως μπορώ και κείνονε· θα σου 'δινε και την ψυχή του.» «Αχ» είπε πάλι η Ρήνη «να μην είμωνα τουλάχιστον έγκυα!» «Ως κι αυτό!» είπε η μάνα· «είναι καβαλάρης αυτός κι εμείς πεζοί· από την αρχή αυτό είτανε το σκέδιο του· φοβερά μας την έπαιξε!» Και σα μετανοιωμένη ξακολούθησε έπειτα από μια στιγμή: «Μα κάνω πολύ κακά που σου τονέ κακολογάω. Η τύχη τά 'φερε έτσι. Όπως κι αν είναι, αυτός είναι ο δικός σου· μαζί του θα ζήσεις· έχε τότε με τα καλά και φαριστά τον, όσο μπορείς. - Έχε την ευκή μου.»

Και οι δύο γυναίκες εσηκωθήκαν και αγκαλιαστήκαν πάλι. Η κυρά Επιστήμη εκουκούλωσε έπειτα το πρόσωπό της και μ' αλαφρωμένη καρδιά εκατέβηκε από το σπίτι του Αντρέα με την απόφαση να διορθώσει τα πάντα.

Κεφάλαιο ΙΒ΄

Είτανε οχτώ η ώρα της αυγής. Η χαρακτηριστική κι όμορφη πλατεία της Σπηλιάς είταν γιομάτη κόσμο: εμπόρους που εκάναν τες δουλειές τους, βαστάζους που εκουβαλούσαν τσουβάλια και βαρέλια, κάρα, που άλλα τα σέρναν άλογα, άλλα άνθρωποι, φορτωμένα δέρματα, σακιά, σανίδες, βαρέλια, κάσες ή και άδεια επηγαινοερχόνταν κάνοντας μεγάλο πάταγο, που ενωνότου με τη βαβούρα των ανθρώπων. Στα μαρμαρένια σκαλοπάτια της αγοράς, ή του Μαρκά όπως την λεν οι Κορφιάτες, εκείνην την ώρα ανεβοκατέβαιναν καλοντυμένος κόσμος: παλαιοί αρχόντοι, νιόπλουτοι, έμποροι, γιατροί, δικηγόροι· είταν η ώρα που οι καλοστεκάμενοι εψώνιζαν. Μέσα, κάτω από ένα πλατύ πλακόστρωτο περιστύλιο επουλούσαν κρέατα και ψάρια, και κάτω από τη γυαλουσκέπαστη αυλή λάχανα, οπωρικά και σπάνια λουλούδια. Οι φωνές των πουλητάδων αντηχούσαν απ' όλα τα μέρη. Οι ψαράδες πίσω από το πέτρινο πλακόστρωτο πεζούλι, που ετρογύριζε γύρω γύρω το περιστύλιο, ψηλότερο και σκεπασμένο με ξύλο εκεί που είταν τα κρέατα, που εκρεμόνταν κόκκινα και κίτρινα κομμάτια μικρά και μεγάλα, από σιδερένια αγκίστρια, επαινούσαν φωνάζοντας τα ψάρια τους, που κάποια, κόκκινα, μαυριδερνά, ή ασημένα, ελαχταρούσαν ακόμα φοφώντας απάνου στες πλάκες, άλλα είχαν τσιρώσει κ' είταν γυρτά σα δοξάρια, κι άλλα τέλος είταν μαλακά, χτυπημένα στα δίχτυα και ψόφια από πολλές ώρες.

«Πενήντα λεφτά τα ψάρια! Πενήντα η ανεμότρατα! Πέντε δεκάρες!» έλεγε μία όμορφη μεταλλική φωνή· και στον ίδιο καιρό ο λαχανάς τραγουδιστά επρόσφερε το είδος του, ραντίζοντας τα πράσινα χόρτα που είταν απλωμένα στην αυλή, πάνου σε ξύλινα κατηφορητά κρεβάτια: «Σέσκλα, σέλινα, πετροσέλινα, σινάπια, σπανάκια, πάρτε, πάρτε!» Και παρέκει ένας άλλος επουλούσε τα οπωρικά του που είταν απλωμένα και κείνα στα ίδια ξύλινα κρεβάτια, μέσα σε κανίστρια και κοφίνια: χρυσά πορτοκάλια και κινέτα, κίτρινα λεμόνια, φρούτα ξερά, κ' εφώναζε ως κ' εκείνος με βραχνιασμένη φωνή: «Πάρτε, πάρτε! Γλυκά νεράντζια, λεμόνια, κινέτα!» Κι όλες αυτές οι φωνές ανακατεύονταν με τους μονότονους χτύπους της μαχαίρας των χασάπηδων, που στες ψηλές τους τες εξέδρες, σιωπηλοί εκείνοι, ελιάνιζαν τα κρέατα χαμογελώντας στους μουστερήδες τους, και με τη βοή των ανθρώπων που εμιλούσαν αναμεταξύ τους και που επαζάριαζαν ό,τι εψώνιζαν.

Οι ψαράδες εγνωρίζαν όλον τον κόσμο. «Κόντε μου!» έκραζαν έναν ψηλό, λιγνό, μισόκοπον άντρα, που βιαστικός επερνούσε, «κόπιασε· σου 'χω ψάρι για το τραπέζι σου.» «Γιατρέ, κόπιασε!» «Ψυχάρη μου, σου 'χω ό,τι θέλεις.»

Μία βαριά μυρωδιά από ψαρίλα, από νωπά κρέατα, από σάπια λαχανικά εφούντωνε όλον τον αέρα, μα κανένας δεν την επρόσεχε. Όλοι όσοι εψώνιζαν εγνωρίζονταν συνατοί τους, γιατί κάθε μέρα εβλεπόνταν, κ' εχαιρειόνταν μ' ευγένεια· οι σπάνιοι, από τους λίγους παλαιούς αρχόντους που απομνήσκαν ακόμα, με αδερφικά χαιρέτια συνατοί τους σε ιταλική γλώσσα, οι νιόπλουτοι και οι έμποροι περήφανοι και καλοντυμένοι εκοίταζαν πρώτα κατάματα και επρόσμεναν το χαιρετισμό, οι γιατροί κ' οι δικηγόροι καθένας με ξεχωριστό τρόπο, σύμφωνα με το χαρακτήρα τους, με τα συφέροντά τους και με τες ιδέες τους. Κι όλον αυτόν τον κόσμο τον ακολουθούσε, κάθε άνθρωπο, κ' ένα παιδί δώδεκα ως δεκατεσσάρω χρονώ ξυπόλητο, κακοντυμένο, με σκούφο ή με ψάθα στο κεφάλι, μ' ένα κοφίνι κρεμασμένο στο χέρι όταν εψώνιζαν, περνασμένο από το λαιμό και πισώπλατα όταν εμπαιναν στην αγορά, ψηλά απάνου στο κεφάλι όταν εφεύγαν.

Ένας παλαιός άρχοντας, ένας γέρος, ψηλός, ωραίος, ασπρογένης και μέτρια ντυμένος, εσεργιάνιζε, όπως τό 'κανε κάθε μέρα, στο περιστύλιο, ανάμεσα στον κόσμο που τον ήξερε, με τον υπασπιστή του, έναν άλλον ηλικιωμένο άνθρωπο, πλιο παχύ, πλιο μικρό, με πλιο μεγάλα και πλιο άσπρα γένια, πλιο προσυχότερα ντυμένον, και που περπατούσε στο πλάι του με τα χέρια στες τσέπες, κρατώντας από μέσα

από τη μία τσέπη του ορθό το χοντρό του μπαστούνι, σαν οι αξιωματικοί το σπαθί τους. Από χρόνια και οι δυο τους ερχόνταν αυτήν την ώρα στην αγορά για να βλέπουν τι εψώνιζε ο κάθε νοικοκύρης για το σπίτι του.

Εμιλούσαν ιταλικά μεταξύ τους και καθώς εδιάβαιναν άκουσαν έναν έμπορο να παζαρεύει περήφανα ένα ακριβό ψάρι. "Magna ben questo qua!" (Τρώει καλά αυτός!) είπε ο άρχοντας στο σύντροφό του. "Xe in tochi falio" (Είναι καταχρεωκοπημένος) του απάντησε ο υπασπιστής, κ' εσηκώθηκε στες μύτες των ποδιών για να ιδεί τι είχε ψωνίσει κάποιος που επερνούσε σιμά τους και που τους είχε χαιρετήσει. "Adaseno?" (Αλήθεια;) έκαμε ο άρχοντας, ενώ εκαλημέριζε χαμογελώντας έναν πλούσιο που, ως έλεγαν, είχε πέντε εκατομμύρια, και που διάλεγε πάντα τα φτηνότερα πράγματα για το σπίτι του, κλαίοντας τη φτώχεια του, την πολυτεκνία του και ζητώντας χάρισμα ένα ψαρούλι από τον πουλητή του. "No el se vergogna; e el gha tanti tesori!" (Δεν ντρέπεται· κ' έχει τόσο βιος!) είπε ο άρχοντας. "No la ghe pensa" είπε ο άλλος, "el sona ogni giorno tante strapazae dai pescaori!" (Έγνοια σου και μαζεύει κάθε μέρα βρισιές από τους ψαράδες!)

Αυτήν τη στιγμή ήρθε στην αγορά κι ο Αντρέας. Τον ακολουθούσαν δύο βαστάζοι που βιαστικοί ερχόνταν κατόπι του, φέρνοντας στο κεφάλι μεγάλα στρογγυλά κοφίνια παρόμοια σε δίσκους πλεχτούς, γιομάτα ψάρια, βαστώντας στα δόντια το καπέλο τους και κρατώντας σε ισορροπία το φόρτωμά τους με τα δυο τους χέρια. Εβημάτιζαν με λυγισμένα γόνατα σα να εχόρευαν, ξυπόλητοι και ξεμανίκωτοι. Μπροστά στους ψαρολόγους εξεβοήθησαν· και τώρα οι τρεις τους τα αράδιαζαν είδος είδος, σελίδες σελίδες, απάνου στες πλάκες, ενώ οι πουλητάδες αρχίζαν να φωνάζουν τα παζάρια τους. «Τα μπαρμπούνια, οι μπακαλάρια της ανεμότρατας τέσσερις δεκάρες!»

Είταν ψάρι πολύ στην αγορά και επηγαινοερχόνταν ο κόσμος, κι όλο εσεργιάνιζε ανάμεσα στους ανθρώπους ο παλαιός ο άρχοντας κουβεντιάζοντας ιταλικά με τον υπασπιστή του. Και να σου τώρα ήρθε στην αγορά και η κυρά Επιστήμη. Είταν η πρώτη φορά στη ζωή της, που έμπαινε εκεί μέσα. Ψηλή, λιγνή, λυγερή, με ζαρωμένο πρόσωπο, αχνή λίγο, μ' ένα μαύρο μαντήλι στο κεφάλι. Τα ζωερά της τα μάτια, που είταν ακόμα νέα, επρόδιναν την ανησυχία τους και εκοίταζαν τριγύρου αναζητώντας τον Αντρέα, που ανυποψίαστος ακολουθούσε το έργο του. Όταν τον είδε τέλος, επροχώρησε προς απάνου του, εκαλημέρισε χαμηλόφωνα όλους και τού 'πε: «Θα σου μιλήσω.» «Δεν αδειάζω τώρα» της αποκρίθηκε μπερδεμένος και με ανυπομονησία· «το βλέπεις!» Και με μία χειρονομία τής έδειξε τον εαυτό του, σα νά 'θελε να της ειπεί, πως αν είτουν εκεί αυτήν την ώρα, ξυπόλητος, με ανασκουμπωμένα ως το γόνα τα βρακιά, χωρίς γιακέτα, ξεμανίκωτος, της το χρωστούσε εκείνης μονάχα. «Για το καλό σου, για το καλό σου ήρθα» του απάντησε πειραγμένη και δαγκάνοντας το ξεθωριασμένο της χέλι. «Για το καλό σας!»

Τώρα της αποκρενότουν ο μπάρμπας που είταν ένας από κείνους που είχαν φέρι τα ψάρια: «Σου μίλησε, συμπεθέρα, πως δεν αδειάζουμε τώρα. Κόπιασε στην ευκή του Θεού και μιλείς μίαν άλλη βολά. Είναι τόπος εδώ για κουβέντες;» Τον αγριοκοίταξε με θυμό και τού 'πε: «Απόφτου του δίνεις πάντα τσι καλές ορμήνεις.»

Μερικοί άνθρωποι διαβαίνοντας τους εκοίταζαν περίεργοι, μα οι ψαράδες ακολουθούσαν το θέλημα τους. «Πάμε να σου πω!» ξανάπε η κυρά Επιστήμη στεναχωρημένη. «Να πουλήσω το ψάρι. Έτσι μ' εκατανήσατε!» «Κάμε, μωρέ Αντρέα» είπε ο μπάρμπας, «τη δουλειά σου – στο Θεό σου. Κι άφησέ τηνε να λέει. Δε θά 'ναι καλά αυτή η καημένη η γυναίκα. Μωρέ μπελιάς εσήμερα!» «Καλά» είπε η γυναίκα κουνώντας το κεφάλι, σα να φοβέριζε. «Θα μιλήσω εδώ κι ας μας ακούνε.» Κάποιοι επρόσεξαν· ο άρχοντας με το σύντροφό του από μακριά εστάθηκαν ν' ακούσουν. «Αύριο πουλιέται το σπίτι σου» του ξανάπε στεναχωρημένη. «Καλύτερα» πεισμωνένος και σταυρώνοντας τα χέρια του· «έτσι θα πάρεις τη θυγατέρα σου οπίσω, κ' εγώ θά 'μαι ελεύτερος.» «Αφόντις την απάτησες» του απολογήθηκε, ενώ το αίμα ανέβαινε στα μάγουλά της από θυμό και ντροπή, «έχεις καρδιά να το λες! Άκου· σου 'φερα τα εξακόσια για να το ξαγοράσεις, όσα μου ζήτησες σου τα δίνω.» «Τίμια μιλεί η γυναίκα» είπαν με συμπάθεια καμπόσα στόματα τριγύρου της. Μα τώρα ο μπάρμπας αποκρενότουν: «Σου μίλησε πως εδώ δεν είναι η ώρα για κουβέντες· όλ' αυτά που λες είναι άγια και καλά, μα δεν είναι για εδώ, νοκοκυρά μου. Κόπιασε στο καλό και τα ματαλέμε.» Μα η κυρά Επιστήμη δεν εσάλευε. «Στά 'φερα» του ξανάπε. «Τα οβολά σου δεν τα θέλουμε» είπε ο μπάρμπας· «ας τά 'δινες ετότες· βάσταξε τα η ίδια που σου χρειάζονται, και βάσταξε και τη θυγατέρα σου· εβρήκαμε αλλού καλύτερα. Το σπίτι ας πάει στο διάολο· κάνουμε άλλο!» «Ναι» είπε ο Αντρέας· «τι να πρωτοκάμω με τα εξακόσια; δε βλέπεις τα κατάντια μου;» «Δεν έχω άλλα» του αποκρίθηκε με μουγκή φωνή γρικώντας να βράζει το αίμα στην καρδιά της. «Δεν την παίρνω! Εβρήκα αλλού τα τριδιπλα!» «Ω αν μ' είχε θελήσει εμένα!» είπε ο Αντώνης, που ήταν ο άλλος βαστάζος, «εγώ αυτήνε ήθελα, όχι τα χρήματά της. Μα πού να τολμήσω να τη το πω!»

Τώρα η κυρά Επιστήμη έτρεμε, τα μάτια της ελαμπύρισαν, το μαντήλι του κεφαλιού της εγλίστησε στες πλάτες. «Οι άτιμοι!» εσυλλογίστηκε· «θέλουνε να μας γδάρουνε· αλλιώς την παρατάει για να πάρει τα περσότερα! Οι άτιμοι!» Και κάτι την έσπρωχνε να ριχτεί απάνου τους να τους βγάλει τα μάτια με το δάχτυλο, να τους ξεσκίσει με τα νύχια και με το στόμα, κ' επιθυμούσε τώρα νά 'χει χέρια διπλά, δύο στόματα, νά 'ναι αυτή η ίδια δύο άνθρωποι, για να τους αδράξει και τους δύο την ίδια στιγμή και να τους κακοποιήσει, όπως τους έπρεπε: το δολερό το μπάρμπας και τον άτιμον άνθρωπο που της είχε καταστρέψει τη θυγατέρα.

«Μου τη στέρνεις» του είπε βραχνά «να γεννήσει σπίτι μου!» «Δε τη θέλουμε! Έσωσε!» την αντίκοψε ο μπάρμπα. «Άδικο, άδικο!» είπαν κάποιοι που τώρα ακολουθούσαν περίεργοι τη συνομιλία. «Να γεννήσει σπίτι μου τσου μούλους σου!» του φώναξε η γυναίκα παίρνοντας θάρρος από την προστασία του κόσμου, που ολοένα περισσότερους τους τρογύριζε. «Έτσι τό 'καμε κι ο φόβος ο πατέρας σου. Γι' αυτό επήγατε και καλά.» Ο Αντρέας εθύμωσε και ηθέλησε να τη σπρώξει. «Κόπιασε στον γέρον το διάολο!» της είπε.

«Τι έχει αυτή η λάμια;» ερώτησε ιταλικά το σύντροφό του ο άρχοντας που σταματημένος από μακριά κοιόταζε. «Μα δεν ξέρω» αποκρίθηκε ο άλλος σα να τού 'λεγε: Άφησέ με ν' ακούσω.

«Δώσε τόπο τσ' οργής» είπε ο μπάρμπα. «άμε να φύγεις κι άφησέ με να κάμω εγώ, μωρέ, για να γλυτώσουμε σήμερα.» Ο Αντρέας ήταν έτοιμος ν' ακολουθήσει την ορμήνεια του, μα, πεισμωνμένος καθώς ήταν, ηθέλησε ακόμη να την πειράξει: «Ούτε όλο το βιος των Κορφώνε να τση δώκεις δεν τήνε παίρνω.»

Και η γυναίκα τώρα εκατάλαβε πως αληθινά της έφευγε· κ' εσυλλογίστηκε πως η θυγατέρα της είτανε χαμένη, και πως απόμνησκε στη ντροπή το σπίτι της. Οι δοκιμασίες, ο ξεπεσμός είχαν σκληρύνει την καρδιά του Αντρέα, τον είχαν σπρώξει στην ατιμία· και τό 'βλεπε: τό 'χε αποφασίσει τώρα, για να διορθώσει τη θέση του, να πάρει την άλλη την πλούσια και να παρατήρει για πάντα τη Ρήνη. Έπρεπε να τον αφήσει ατιμώρητος να φύγει από μπρος της; Τα μάτια της μάνας άστραψαν. Ερίχτηκε προς τον Αντρέα και τον άδραξε από τον ώμο και τον εκρατούσε δυνατά, σφίγγοντας όσο εμπόρειε το χέρι της. «Έλα στο νου σου» τού 'πε απελπισμένα «ως το ύστερο θα επιμείνεις στην ατιμία; Δε μπορώ να σου δώκω περισσότερα.»

Ο Αντρέας την εσκούντησε πασκίζοντας να ελευτερωθεί· κ' εκείνη τότες εκατάλαβε που η δύναμή της είχε μεγαλώσει· η καρδιά της της έλεγε πως εμπορούσε να τα βάλει και με δέκα σαν τον Αντρέα, κι ας είταν άντρες και δυνατοί, κι αυτή γυναίκα. Κοιόταζε ολόγυρά της τον κόσμο, κ' εκατάλαβε πως όλοι τη θωρούσαν με συμπάθεια. Και καθώς κοιόταζε γύρω της, το βλέμμα της έπεσε απάνου σ' ένα μικρό μαχαίρι που τό 'χαν εκεί οι ψαράδες για να ξελεπίζουν τα αγκαθερά τα ψάρια. Κ' ενώ ο Αντρέας, που όλο επιναζότουν για να της φύγει, της ξανάλεγε, θυμωμένος τώρα κ' εκείνος: «Σού 'πα που δεν τήνε παίρνω· τι άλλο θέλεις;» η γυναίκα, χωρίς να ξέρει καθαυτό τι κάνει, άδραξε ξάφνου το μαχαίρι πανούθε από τες ογρές τες πλάκες και κλειώνοντας τα μάτια της για να μη βλέπει το έγκλημα, του κατάφερε μία μαχαιριά που τον επίτυχε στο μπράτσο. Ο κόσμος εμπήκε στη μέση και τους ξεχώρισαν. Αίμα έτρεξε από την πληγή. Η κυρά Επιστήμη κοιόταζε περίτρομη σαν κουτή το ματωμένο λεπίδι και με φρίκη το πέταξε κατά γης. Ο θυμός της είχε πέσει ολομεμιάς, και στην καρδιά της ευκίότουν νά 'ναι αλαφριά η πληγή που τού 'χε κάμει, κ' ευχαριστήθηκε όταν άκουσε να λεν οι ανθρωπιοι πού 'χαν περιπρογυρίσει τον Αντρέα και που του κοιόταζαν το μπράτσο: «Δεν είναι τίποτα· το μαχαίρι δεν εμπήκε βαθιά.» Είταν κίτρινη από τη σύγχυσή της. Δύο αστυνομικοί της είχαν πιάσει τα χέρια. «Καλά τού 'καμε» εφώναζε ο κόσμος.

«Τρομερό πράμα!» εφώναξε ο άρχοντας ιταλικά στον υπασπιστή του. «Πώς εκαταντηθήκαμε, αφέντη» του αποκρίθηκε ιταλικά πάλι ο πλούσιος που αγόραζε τα φτηνότερα ψάρια και πού 'χε βρεθεί σιμά του κ' εβιαζότουν τώρα να φύγει γιατί εφοβότουν· «αχ καημένη Αγγλία!» «Τότες δεν είχαμε τέτοια πανηγύρια» είπε ελληνικά ο ακόλουθος του αρχόντου.

Τώρα η δυστυχισμένη νοικοκυρά εδάκρυζε. Αναμετριότουν με θλίψη τα αποτελέσματα: Η κοπέλα της παρατημένη για πάντα· αυτή η ίδια στη φυλακή για μήνες, ίσως για χρόνια το σπίτι της έρημο· τα παιδιά της σαν ορφανά στα χέρια του αδύνατου τ' αντρός της· κ' οι κοπέλες της, μάλιστα τα δύο θεριά που άξαιναν μέρα με τη μέρα, και πρώτα πρώτα η δεύτερη που ήταν αρκετά μεγάλη και που μπορούσε να κάμει τα ίδια.

Οι αστυνομικοί την ετραβούσαν ωστόσο για να την πάρουν. Κ' η δυστυχισμένη κοιόταζε μία στιγμή τον Αντρέα που εχαιρότουν τώρα το γλυτωμό του, και τού 'πε παρακαλεστικά: «Μη μου χάσεις το σπίτι μου. Πάρ' το κλειδί του κομού και σύρε να σου τα δώκει όλα όσα έχω ο άντρας μου· στην τράπεζα είναι βαλμένα στ' όνομά του. Όλα, όλα· μόνο διαφέντεψέ με στο δικαστήριο. Ανάθεμά τα τα τάλαρα!» «Έτσι ναι» είπε ο μπάρμπα μ' ένα χαμόγελο· «τουλάχιστο τη μαχαιριά την πλερώνει.» «Δεν έχω τίποτα» είπε ο λαβωμένος και τα μάτια του άστραψαν. «Δε θά 'μαι άλλο φτωχός. Αφήστε με. Θα πάω να τήνε στεφανώσω.»

Κ' ένας ψαράς που εστεκότουν πίσω από τα ψάρια του, ένας γέρος δυνατός, μεγάλος και κόκκινος, ο μοναχός που εφορούσε ακόμα άσπρη βράκα και φέσι, εφώναξε με περηφάνεια: «Μωρέ χαλάλι σας, μωρές Μαουκιώτες! Κάθε μέρα και παληκαριές εδω κάτω στο Μαρκά. Τσι προάλλες ο ένας εσκότωσε τον κριτή – μωρέ πασαλειψιά! Κ' η Τρινκούλαινα εσήμερα· τό 'δειξε!»

“Cosa ha dito?” (Τι είπε;) ερώτησε ο άρχοντας τον υπασπιστή του. “Ha parlà de la onfeganda del giudice”.

Κεφάλαιο ΙΓ'

Η πληγή του Αντρέα είτανε τιποτένια. Αφού του την έπλυναν και του την έδεσαν σ' ένα φαρμακείο, εξεκίνησε τώρα για το προάστιο. Επήγαινε να ξαναβρεί τη Ρήνη, να πάρει τα χρήματα, να πλερώσει τα χρέη του, κ' είχε σκοπό να ετοιμάσει τη χαρά του για την άλλη Κυριακή. Ελευτερωμένος από τη φτώχεια, ξανάβρισκε τώρα τον εαυτό του, εγενότουν πάλι άνθρωπος καλός, κ' εζυπνούσε ξανά η αγάπη στην καρδιά του.

Στο δρόμο τον εσυχαίρονταν όλοι για το γλύτωμα, και στο προάστιο, όπου αμέσως είχαν κοινολογηθεί τα πάντα, τον επεπιτρογύριζε ο κόσμος κ' ήθελε ν' ακούσει από το στόμα του ό,τι είχε συνέβει. Ευχαριστιόνταν όλοι για την έξβαση, και του ευκινόνταν ευτυχία.

Επήγε στο σπίτι του· και μη βρίσκοντας εκεί τη Ρήνη, επήγε, χωρίς να χάσει στιγμή, στο σπίτι της πεθεράς του.

Εκεί εκλαίγαν όλοι, η Ρήνη, οι δύο αδερφάδες της και το αγόρι. Την εσίμωσε για να τη φιλήσει.

Εκείνη τον κοιτάζε με παράπονο, σαν να τον ονειδίζε για όλο το φέρισμό του, μα δεν αντιστάθηκε στο αγκάλιασμα. Θά 'βρισκε στο τέλος κάποια γενναιότητα στην καρδιά του;

Της είπε χαρούμενος, σα νά 'χε λησμονήσει στη στιγμή ό,τι είχε κάμει τόσες μέρες: «Την Κυριακή στεφανωνόμαστε!» Αυτή του χαμογέλασε. «Και πάει η φτώχεια» εξακολούθησε· «της αφήκαμε γεια! Η μάνα σου εθύμωσε, μ' εβάρωσε, μα δεν πειράζει. Τα δίνει όλα όσα έχει· δε θα πάρω παρά τα χίλια που χρειάζονται.»

Εκείνη κοιτάζε πονεμένη τα αδέρφια της, εκατέβασε το βλέφαρο και δεν του αποκρίθηκε. «Γιατί δε χαίρεσαι;» την ερώτησε.

Κι αυτήν τη στιγμή εμπήκε στο σπίτι ο γέροντας ο Τρίνκουλος. 'Ετρεμε όλος, αχνός, λιγνός, φοβισμένος, με μάτια που το κρασί από τόσα χρόνια τού τα' χε θολώσει. Μα τώρα ήταν ξενέρωτος κι εδάκρυζε. Είχε ακούσει τα τελευταία τα λόγια του Αντρέα κι αγκάλιασε μ' αγάπη τη θυγατέρα του. Κι εκεί δεν εμπόρεσε πλια να βαστάξει. 'Ενα αναφιλητό βαρύ βαρύ του ετίναξε τα στήθη κι εμούγκρισε για να μην ξεφωνίσει το κλάμα. Κι ο Αντρέας στενοχωρημένος κοιτάζε τα δύο πλάσματα, που αγαπιόνταν, που υπόφερναν εξαιτίας του και που τώρα δεν εμιλούσαν.

Τέλος ο πατέρας της είπε, σφίγγοντάς την στην αγκαλιά του: «Σ' εδυστύχεψε!» Δεν είπε ποιος. Ο νους του ήταν ίσως για τη γυναίκα του, μα ο Αντρέας ενόμιζε πως τα λόγια τον εχτυπούσαν εκείνον, κι είπε: «'Εφταιξα· μα τώρα εδιορθωθήκανε όλα. Την Κυριακή βάζω στεφάνι. Εδώ τα κλειδιά του κομού· είπε να μου τα δώσεις τα χίλι». «Και ξαναγοράζεις» του 'πε η Ρήνη πικρά «και την αγάπη; Ω, τι έκαμες!» Κι εβάλθηκε να κλαίει.

«Την αγάπη;» ερώτησε αχνίζοντας. «και δεν την έχω;» «'Οχι!» του αποκρίθηκε «όχι! για λίγα χρήματα ήσουν ετίμος να με πουλήσεις και χωρίς αυτά δε μ' έπαιρνες· πάει τώρα η αγάπη. Επέταξε το πουλι!» «Θα ξανάρθει» της απολογήθηκε λυπημένος, «στη ζεστή τη φωλιά του. Η ζωή μας θα' ναι παράδεισος!» «'Οχι!» του 'πε· «έπειτα απ' ό,τι έκαμες όχι! κι α σ' αγαπούσα, δε θα ερχόμουν μαζί σου. Είμαι δουλεύτρα· ποιόνε έχω ανάγκη;» Και σε μία στιγμή εξακολούθησε: «Γιατί ν' αδικηθούν τα αδέρφια μου;» «Σ' εδυστύχεψε!» είπε πάλι πικρά ο πατέρας, που τώρα ήταν ξενέρωτος. «Γιατί να μην τα δώσει από την αρχή όπως τση τό 'πα; Ανάθεμά τα τα τάλαρα!»

«Πάμε!» είπε ο Αντρέας. «'Οχι!» του 'πε μ' απόφαση· «εδώ είναι ο χωρισμός μας· θα πάω σε ξένα μέρη, σε ξένον κόσμο, σ' άλλους τόπους· θα δουλέψω για με και για να κουναρήσω το παιδί που θα γεννηθεί. Θα μου δώσει η μάνα γράμματα για να 'βρω αλλού εργασία· θα τα πάρει από τες κυράδες της. 'Οχι, δεν έρχομαι! Είμαι δουλεύτρα· ποιόνε έχω ανάγκη;» Κι έπειτα από μία στιγμή σα ν' απαντούσε σε κάποια της σκέψη εξαναφώναξε: «Δεν έρχομαι, δεν έρχομαι!»

Ο Αντρέας την κοιτάζε ξεταστικά κι εκατάλαβε πως όλα τα λόγια θα 'ταν χαμένα. «Ανάθεμά τα τα τάλαρα!» εφώναξε πάλι απελπισμένος. «Πάει η ευτυχία μου!» Κι εβγήκε στο δρόμο.